

891.71

7-50

Գ. Ս. ՊԵՏՐՈՎ ԲԱՀԱՆՍ

Մ Ե Ծ Ն Ո Վ Ի Ի

Թարգ. Գր. Բ. Նոր-Արևիկան

Արտատպում «ԱՐԱՐԱՏ» ամսագրից

Վ. Ա. ՂԱՐՇԱՊԱՏ

Նիստարարժ Կարապետ Սրբայ Էջմիածնի

1908

20372

891.71
7-50

280
95-76

891.71

7-50

ար

Գ. Ս. ՊԵՏՐՈՎ ԳՍՀԱՆՍԹ

25 NOV 2000

22 JUN 2007

Մ Ե Ծ Հ Ո Վ Ի Ի

Թարգ. Գր. Բ. Նոր-Արեւան

Արտատպւած «Արարատ» ամսագրից

Վ. Ա. Ղ. Ա. Ր. Շ. Ա. Պ. Ա. Տ.

Երկրորդ տպարան Սրբոյ Էջմիածնի

1908

22.07.2013

22 JUL 2013

22 JUL 2013

72846

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՊՐԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

Մ Ե Ց Հ Ո Վ Ի Ի

Անախքը, որ Հոսմեական տեղութեան արեւելեան մասի երրորդ մայրաքաղաքն էր, ապէ ցտարի արագ աճում էր և հարստանում: Տեղադրուած լինելով Օրոնտի ջրաշատ գետաբերանի մօտ, գեղեցիկ բնութեան ծոցում, ունենալով մաքուր և առողջարար օդ, գտնուելով Ասիայի, Աֆրիկէի և Եւրոպայի առևտրական կարաւանները խաչ ճանապարհի վրայ, — այդ գեղաշուք քաղաքը իւր մէջ գրաւում էր աղմկալի և նախաձեռնող բաղմամբովն բնակչութիւն: Քաղաքը տարածւում էր մի քանի վերստ դեռի երկարութեամբ: Վերջի ժամանակները այդ էլ քիչ եկաւ: Սկսեցին դեռի մէջ գտնուող կղզու վերայ շինութիւններ կառուցանել՝ իսկ և իսկ քաղաքի գէմ ու գէմ, և ահա այդտեղ բուսաւ մի ուրիշ նոր Անախք:

Երկու Անախքների փողոցներում երկուստեք շարուած էին առևտրական պահեստներ, խանութներ, քարվանսարայներ: Հրապարակների վրայ բարձրանում էին իշխանների ապարանքներ, հարուստների հոյակապ տներ, փառահեղ տաճարներ: Գլխաւոր փողոցը, որ ձգւում էր քաղաքի մի ծայրից միւսը, ժամուկէսուայ ճանապարհ էր, աչք էր շլացնում իւր մարմարեայ շինութիւնների ոպիտակութեամբը: Այդ փողոցի վեայ ամբողջ օրը խոնուած էին մարդիկ, տեղի էին ունենում տաք տաք վէճեր, խօսակցութիւններ, լուում էր անհոգ և բարձրաձայն ծիծաղ:

Առդմտիկ դիտողի համար այնպէս կարող էր թուալ, որ այստեղ անընդհատ տօնամբութիւն է կատարւում: Եւ համարեա թէ այնպէս էլ էր: Առևտուրը գրաւում էր վաճառականների և նաւատէրերի մեծ բաղմութիւն: Անախք լինելով կայսերական կուռնակալի, մեծահաշակ «Արեւելի տիրապետողի» աթոռանիւտը, իւր մէջ էր հաւաքում տեղական սիրիական ամբողջ աղնուականութիւնը: Այս քաղաքի լաւագոյն հռետորները գրաւում էին նորահաս երիտասարդների մեծ բաղմութիւն, որը իր նպատակ էր գրած փայլուն պետական գործութիւն, որը իր նպատակ էր գրած փայլուն պետական գործութիւն: Այս բոլոր բաղմազան ժողովուրդը ուրախանում,

փողը դէս-դէն շարժուում, փողոցները աղմկալի ձայնով էր լցնում: Անտիոքը ամբողջ Փոքր-Ասիայում հռչակուած էր իւր անվերջ զուարճութիւններով և առհասարակ անհոգ, թեթեւ բարքով: Նա մանաւանդ այս կողմից յայտնի էր Դաֆնան, Անտիոքի արուարձանը: Դաֆնան զուարճութեանց ապաստարան է: Նա կեանքի ժպիտն էր, որ աստուածները պարգևել են երկրին իրանց լաւ արամադրութեան ըոպէին—այսպէս էին խօսում նրա մասին թէ իրանք Անտիոքացիք և թէ օտարականները: Այստեղ հէնց ինքը օգը համակուած է ուրախութեամբ և գրգռանքով: Բաւական է միայն ներշնչել նրան և ահա անհետանում են ամենախոր կնճիռները և ժպիտը երևում ամենալիզատալի դէմքի վրայ:

Եւ ճշմարիտ, Դաֆնան զրախտային անկիւն էր կազմում: Դափնիները և մրտենու հրաշալի ծառաստանները սալիս էին զովութիւն և հովութիւն: Նրանց մէջ տեղ գոյնդգոյնին էին տալիս փարթամ ծաղկանոցներ: Ամեն տեղ երևում էին վարդափայտի և ձիւնափայլ յասմիկի շքեղատես փնջերը: Իւրաքանչիւր քայլափոխում խոխոջում էին շատրուաններ, փայլփլում էին արձաններ, սմթխածութեամբ թագ էին կենում մարմարեայ հովանոցներ: Իսկ Դաֆնայի կենդրոնում գեղեցիկ կերպով բարձրանում էր բանաստեղծութեան աստուած Ապոլլոնի նշանաւոր տաճարը իր վիթխարի արձանով: Ամեն երեկոց ի պատիւ հին Յունաստանի լուսաւոր աստուծոյ Դաֆնայի անտառում հնչում էին կիթառներ, անհոգօրէն փչում սրինգներ, լսում մուր երգեցողութիւն: Կատարեալ խրախճանք էր: Յանկարծ այդ բոլորը լռեց. կարծես մէջ տեղից կարուեց: Թէ Դաֆնայի և թէ ամբողջ Անտիոքի վրայով անցկացաւ սև ստուեր: Պատեց մի մռայլ նախազգացմունք:

Ժողովրդի մէջ պատմում էին, որ կէս դիշերին, խորին մթութեան մէջ գլխաւոր հրապարակի վրայ լուսաւորուել է մեծ պայծառ լոյս չարագուշակ կապտաւուն փայլով: Լուսոյ մէջ երևացել է սպառնալիտ հրային մի կին, վայրէ—արձակած մաղերով, ահագին մորակը ձեռին: Նա փոթորկի պէս անց է կացել փողոցներով և օգը զգրտացրել սոէպ սոէպ կրկնուող մարակի հարուածներով: Նախապաշարուած Անտիոքացիք հաւատացին այդ պատմութիւններին և անհանդուրժեամբ հարցնում էին իրար:—Ինչի համար է այդ տեսիլքը, չի՞ գուշակում արդեօք որ և է փորձանք, քաղաքին չի՞ սպառնում փոթորիկ: Փոթորիկը եկաւ և փրթեց ամենքի համար անսպասելի կերպով:

Լայնածաւալ, հզօր և երբեմն գոռոզ Հռոմէական կայսրութիւնը այդ ժամանակ անց էր կացնում ծանր օրեր: Նրա մեծութիւնն ու փառքը ընկնելու վրայ էր: Հռոմէական այն զաւարտարիչները, գրեթէ աշխարհի կէսին տիրապետողները, որոնց ձեռին էր հարկւարաւոր այլացեղ ազգերի բազմի վիճակը, որոնք հռչակուած էին իրանց գոռոզութեամբ և մեծապոսածութեամբ, այժմ արդէն յայտնի կերպով կորցնում էին իրանց նշանակութիւնը: Տեղի էին ունենում յաճախակի ապստամբութիւններ, պալատականների դաւադրութիւններ, զինուորական խռովութիւններ, որոնց հետեանքն էր լինում Հռոմէական կայսրների մէկը միւսի յետեւից գահընկէց լինելը:

Տէրութեան ծայրերին մօտենում էին ինչ որ նոր, մինչև այն ժամանակ անյայտ ցեղեր: Նրանք ներս էին խուժում կայսրութեան սահմանները և սպառնում էին յալիչապալի նրան: Ստիպուած էին նրանց հեռ պայմանաւորուել, փողով վարձահատոյց լինել, բարեկամութեան դաշն կապել և նոյն իսկ ծառայութեան հրաւիրել: Կազմում էին առանձին վարձկան զօրքեր: Նրանք թէև բարեխղճաբար էին ծառայում, բայց և պահանջում էին խոշոր վարձ: Բացի դրանից նրանք իրանց գիրք հասկանալով չէին բաւականանում ռոճիկով, այլ օգտուելով ամեն մի յարմար կամ անյարմար դէպքից, ձեռք էին ձգում նորանոր բնձանք, պարգևներ: Այդպէս երես առաւ էին նաև մնացեալ զօրքերը առհասարակ: Հէնց որ մօտենում էր որ և է կայսերական մեծ տօն և ահա զօրքը անհամբեր սպասում էր փողի արտադարգ բաշխման:

Այդպէս էր և այժմ: Հռոմէական կայսրութեան արևելեան բաժինը՝ Բիւզանդիան, Եգիպտոսը և Փոքր-Ասիան կառավարում էր Թէոդոս կայսրը. Թէոդոսը իւր անձնական արժանիքներով մի շատ յարգելի մարդ էր, շնորհալի քաջ զօրապետ, խելացի կառավարիչ և նրբամիտ քաղաքագէտ: Նա իրաւամբ իւր մատուցած ծառայութեամբը արժանի էր գահ բարձրանալու:

Թէոդոսը բուն խալանացի էր և յայտնի Հռոմէական դօրապետ. Ափրիկէի նախկին կուռակալի որդի: Նա փոքր հասակից հասկացել էր բազմի անկայութիւնը: Թշնամիները նրա հօրը ամբաստանել էին որպէս տէրութեան դաւաճան և մահուան դատապարտել, իսկ Թէոդոսին աքսորել էին: Սակայն վերջինս՝ ունենալով խոշոր արժանիքներ, մանաւանդ տէրութեան այն անկման ժամանակը, երբ մեծ մարդու սով էր, հնարաւորութիւն ունեցաւ առաջ ընկնել և երեսուն և երեք տարեկան հասակում, 379 թուականից (սրանից մօտ 1500 տարի

առաջ) մենք նրան տեսնում ենք որպէս կառավարիչ կայսրութեան արեւելեան բաժնի, իսկ վերջերում որպէս միաճեմոնի կայսր:

Թէոդորը մասնաւոր կեանքում լինելով ժողովար և առհասարակ խնայող տանտէր, ամեն կերպ աշխատում էր տէրութեան գաւառի գանձարանը լցնել, բայց չէր յաջողւում: Ծախսը գերակշռում էր մուտքից և տէրութիւնը մշտապէս փողի պահասութիւն էր զգում: Մինչդեռ զօրքը, սովոր լինելով միշտ աւելորդ փող ստանալու, ոչինչ չէր ուզում հատկանալ, այլ որպէս քմահաճ երեխայ միշտ պահանջում էր, որ իրան երես տան: Թէոդորը շատ անգամ չէր իմանում թէ ինչ անէ: Նոյն էր և այժմ: Վրայ հասաւ 387 թ.: Թադաւորի մօտ ընտանեկան տօնակմբեութիւն էր լինելու: գահաժառանգ Արկադիոսի տառնամեակն էր լրանում: Նոյնպէս լրանում էր հինգ տարին այն օրից, երբ մատաղահաս ժառանգին արուեստաւ Օգոստոս (սրբազան) անապոստոսը: Պալատական տօնակմբեութեանց առթիւ պէտք էր պարզեւարաշխութիւն անել նաև զօրքին: Այդպէս էր ընդունւած արդէն: Եթէ պարզեւ չտրուէր, պէտք էր սպասել խռովութեան կամ, յամենայն դէպս, այնուհետև յոռտիւ չէր նրանց պահպանութիւնը: Այն ինչ մի տարի յետոյ պիտի կատարուէր հէնց իրա՝ Թէոդորի տառնամեայ թադաւորութեան յօրեւանը, ուրեմն դարձեալ պէտք է արուէին նուէրներ: Թէոդորը խնայողութեան նկատմամբ վճռեց իւր յօրեւանը տօնել մի տարի առաջ, այն է որդու ծննդեան տառնամեակին հետ միասին: Այդ դէպքի առթիւ զինուորներին պէտք էր շնորհել իւրաքանչիւրին ոչ պակաս քան հինգ սակի: Այդպիսով բոլորի համար հարկաւոր էր ահագին գումար, իսկ գանձարանում փող չկար:

Թէոդորը երկար մտածեց մի եւր գտնելու մասին և վճռեց բոլոր ժողովրդի վրայ նորանոր մեծ հարկեր դնել, իսկ մեծ քաղաքներից ուղղակի խոշոր գումարներ պահանջել: Անտիոքի վրայ, որպէս առեւտրական և մեծ քաղաքի, մեծ հարկ էր դրուած:

Անտիոքացիք դրանց սաստիկ դժգոհ էին: Նրանք գեռ և լաւ չգիտէին հարկի քանակութիւնը և թէ ինչի վրայ պէտք է ծանրանայ, բայց արդէն առաջուց դրդուում էին:

Փետրուարի 26-ն էր: Առաւօտունից սկսեցին քաղաքում մուսնեակներ շրջել և հրապարակներում ու փողոցներում կարգաւ կայսերական հրամանը Անտիոքի հարկի մասին:

Ահագին մեծ գումար էր նշանակուած: Անտիոքացիք ահանջներին չէին հաւատում:

— Ինչպէս թէ, յիշեմ:

— Անհնարին բան է:

— Մուսնեակը սխալում է:

— Կամ դուցէ մենք սխալ հասկացանք:

Կրկին հարց ու փորձ էին անում, վաղում էին մուսնեակի յեռեկց, կրկին լսում և ի վերջոյ ստագուեցաւ որ սղիկ է չլսուած գումար է:

— Տներս քար ու քանդ է լինելու, աղաղակում էր ժողովուրդը:

Ամբոխը խառնուեցաւ և հաւաքուեցաւ կուսակալի սան մօտ, որտեղ խորհրդակցութիւն էր լինում կուսակալի և տեղական բարձրատիճան անձանց մէջ: Այնտեղ կուսակալը ինքը անձամբ յայտնեց Անտիոքի իշխանաւորներին նոր հարկի մասին:

Գումարի անունը լսելով՝ նրանք ևս հառաչ քաշեցին:

— Այդ անկարելի է, ասում էին նրանք կուսակալին:

— Հարկաւոր է, մեծագանձ կերպով կրկնեց նա:

— Ոյժ չունենք վճարելու:

— Բայց չէ՞ որ պետական գանձարանը ևս չի կարող դատարի մնալ. կոյսեր փող է հարկաւոր:

— Պէտքը պէտք է, բայց սրտեղից առնել:

— Այդ իմ դորձը չէ, ես ձեզ յայտնեցի կոյսեր կամքը և ինձանց այօրանը միայն կարող եմ աւելացնել. «մենք պէտք է կատարենք այդ կամքը և որքան շուտ, այնքան լաւ»:

Անտիոքի իշխանաւորները սկսեցին ցրուել: Հեռանում էին լուռ, մուսկադէմ, խորատուգում: Ժողովուրդը փողոցում շրջապատեց նրանց:

— Ինչպէս եղաւ:

— Հրամայում է վճարել. անյապաղ պիտի սկսէ հաւաքել:

— Պէտք է խնդրել, որ ոպտի, լսուեցաւ ամբոխի միջից: Մարդ ուղարկենք հէնց իրան կայսրին. նորից դնացէ՛ք կառավարչի մօտ:

Մի քանի քաթըր աստիճանաւորներ դարձան կառավարչի մօտ. բայց վերջինս արդէն տանը չէր:

Նա ճանաչում էր ամբոխին. նա ուսումնասիրել էր տաքարին սիրիացիներին. նրան շատ անհաճոյ էր թուացել հեռացողների մօտայ լուռութիւնը:

— Եթէ նրանք աղմուկ հանէին, գողգողային, նոյն իսկ հայհայէին, բուռքներով ոպտոնային — աւելի լաւ կլինէր, մտածում էր նա, թէ չէ նրանք ամեն ինչ ծածկում են իրանց մէջ. արդեօր ինչպիսի կվերջանայ այս բռնութիւնը:

Եւ նա դուրս գալով ընակարանի միւս դռնից, ձիով հեռացաւ ամբոցի նման պարսպապատ պալատը:

— Կուսակալը չկայ. յայտնեցին գնացողները:

— Ուրեմն գնանք հոգեւոր առաջնորդի, մետրոպոլիտ Ֆլաւիանի մօտ, թող նա կառավարչի մօտ բարեխօսէ մեզ համար:

Հաղարդիւթեան ամբոխը շուռ եկաւ և գնաց գէպի մետրոպոլիտ տունը: Ֆլաւիանը բարի մարդ էր, բայց միևնոյն ժամանակ վախկոտ, կամաղուրդի և դանգաղ:

Երբ ամբոխը մօտեցաւ նրա տանը և պարագլուխները պահանջեցին, որ թողնեն Սրբազանի մօտ, Ֆլաւիանի տնտեսը յայտնեց, որ սրբազանը տանը չէ:

— Ինչպէ՞ս թէ տանը չէ, անկարելի է, առա՛, մենք պահանջում ենք, որ լսէ մեզ, թէ չէ զօրով կմտնենք:

— Աստուած վկայ, տանը չէ:

— Ո՞ւր է գնացել:

— Չգիտեմ:

— Հարցրու, ի՞նչ է գնացել:

— Ոչ ոք չգիտէ:

— Ըհ՛, մուսլ կերպով ծիծաղեց Կալիմախը, նաւահանգքստում աշխատող բեռնակիրների մեծը, որ ինքն էլ մի ժամանակ բեռնակիր էր եղած, մի վիթխարի և հաստավոր ծերունի: Տօների, ուրախութեանց ժամանակ մեզ հետ է, իսկ այժմ, երբ փորձանքը կախուած է քաղաքի վրայ, տանը չէ:

Ամբոխը աղաղակեց:

— Չկայ, ինտրել—գտնել:

Հաստ տնտեսը վախը սիրտը ընկած ամբողջ մարմնով դողում էր:

— Բարի պարոններ, պատուովս երդւում եմ, սրբազանը չգիտէր, չէր կարող գիտենալ, որ դուք իմ մօտ էք գալու:

— Չգիտէր. դուռացին ամբոխի միջից: Նա պէտք է իմանար: Տան վրայ փոթորիկ է հաւաքւում, հայրը փախչում է որդոցը մենակ թողնելով:

Ամբոխը քանի գնում աւելի գրգռւում էր և գործը կարող էր վատ հետեանք ունենալ:

Բարեբաղդաբար մէկը ամենից բարձր ձայն տուեց:

— Գնանք կուսակալի մօտ, ինքներս պահանջենք, որ հարկ հաւաքելը յետաձգէ:

— Կուսակալը՝ մօտ, կուսակալը՝ մօտ, գէպի պալատ:

Ամբոխը հեռացաւ և ալեկոծ հեղեղի նման խուժեց գէպի ծրոնա գետը: Ճանապարհի մի կողմը երեւում էին դեռ ևս կալիփուլայի ձեռքով շինած կայսերական բաղանիքները:

Բաղանիքները փառահեղ էին և ճարտարապետութեան հրաշալիք էին համարւում: Նուրբ մարմարեայ սիւներ, արձաններ, զարդարուն աշտանակներ, վիթխարի աւաղաններ, սրճանք մէջ թափւում էր մօտակոյ լեռներից հոսող կապտաւուն ջուրը:

Պատերը զարդարւած էին գեղարուեստագէտի վրձինով: Չորս կողմ բարձրանում էին ստուերախիտ ծառեր: Անտիոքացիք սովորաբար այստեղ ամբողջ օրերով ժամանակ էին անցկացնում և հպարտանում իրանց «կայսերական» բաղանիքներով: Իսկ այժմ բաղանիքները միայն աւելորդ անգամ յիշեցրին կայսեր մասին և յառաջ քերին ամբոխի կատաղութեան նոր ցայտում:

— Գնա՛նք, քարուքանդ անենք բաղանիքները:

— Գնա՛նք, վերջացնենք:

Խուժանք վայրենի աղաղակ բարձրացնելով, իրար հրհրելով, խուժեց գէպի Պորֆենիայի վտակի հովիտը. սրտեղ դբում էին գեղեցիկաշէն բաղանիքները, ոտնատակ արաւ ճանապարհը արգելող պահապաններին և հազիւ կէս կամ մէկ ժամ անցած՝ աւերեց բոլորը: Սիւները—կոթողները փշրեցին, արձանները վայր գծեցին, աշտանակները կոտորտեցին, պատերը ցեխոտեցին, ծառերը կտրատեցին, մի տեղ կուտեցին և կրակ տուին, այլեցին: Նախկին գեղեցիկ թիւնից մնաց աւերակների բեկորներ, որոնց մէջ կատաղած ամբոխը վայրենի կերպով աղաղակում, թռչկոտում, Թէոդոսի հանգէին հայհոյալից երգեր երգում:

Կարծես մոռացւած էր և՛ հարկը և՛ կուսակալը. բայց Կալիմախը, որին ճանապարհին միացել էր բեռնակիրների բաղամութիւնը, ամբոխի առաջնորդ գառնալով, բարձրացաւ փշուր փշուր եղած արձանների վրայ և գոչեց.

— Բաւակմն է դուարմանաք: Ձեզ գործ է սպասում. ճն գէպի կուսակալը:

— Դէպի՛ կուսակալը, գէպի՛ կուսակալը. կրկին աղաղակեց ամբոխը և կրկնապատկուելով նաւահանգքոտից աւելացած ամենատեսակ տաղանքներով, սինքորներով, քայլերը ուղղեց Սիրիայի նախկին թագաւորների, Սելեւկեանների պալատը, որտեղ տպւում էր այժմ կուսակալը:

Կուսակալը արդէն գիտէր բաղանիքների քար ու քանդ լինելը, գիտէր նոյնպէս որ ամբոխը եղել է միտրոպոլիտ Ֆլաւիանի մօտ, գիտէր նրանց իւր մօտ դալու մտադրութիւնը: Նա չսպասեց նրանց: Հրամայեց իւր պալատի շրջապատ բարձրաբերձ պարսպի մէջ գտնուած հաստ երկաթեայ դարբասները փակել, իսկ ինքը ճանապարհ ընկած գէպի Օրոնտի ափին գտնուող զինուորական բանակը, որը քաղաքից մի քանի վերստ հեռու էր:

Մի ժամ անցած—չանցած լուսեց հեռաւոր խաւ աղ ուղի ձայն: Կարծես թէ հեռուում ծովը զոյրացած մունջում էր: Աղմուկը քանի դնում, աւելանում էր: Ինչպէս հրդեհի ընդհանուր ըսցերի միջից երբեմն բարձրանում են կրակէ լեզուներ, այնպէս էլ այստեղ երբեմն լուսւմ էին ջուկ ջուկ ձայներ, իսկ յետոյ երևում էր խառն ամբոխը,

Խաչ ճանապարհներից մէկի վրայ մի քահանայական հազուստով մարդ փորձեց յետ կտտեցնել ժողովրդին:

—Բարեկամներ, թանգադին եղբայրներ, մի բոպէ կանգ առէք, լինչ արիւր և դեռ լինչեր կարող էք անել: մի փոքր հանդարտու՛ցէ՛ք, խելքներդ ձեզ հաւաքեցէ՛ք, դնանք միտքին կուսակալի մօտ, ասենք, խօսենք հանդիստ կերպով:

Նա խօսում էր բարձր, համարեա գոռում էր, բայց հաշար զլիւնան ամբոխը կատաղի աղմուկով խլացրեց նրա ձայնը, իսկ փոքր հասակը անաեռանելի էր դարձնում նրան:

—Ի՞նչ կայ այնտեղ, հարցնում էին ոմանք:

—Յովհանն է, յայտնի քարոզիչը, ինչ որ բան է ասում:

—Յովհանն, լսենք: Նա ոսկէ սիրտ, ոսկէ շրթունքներ ունի. նա շատ արդար մարդ է և ժողովրդի անձնուէր բարեկամ, նա կասէ մեզ, թէ ի՞նչ պէտք է անել, կոտորեցնէ մեզ, մեզ հետ միտքին կդնայ կուսակալի մօտ:

Մակայն ամբոխը հրում էր. յետինները նեղում էին առաջիններին:

—Առաջ անցէ՛ք, առաջ:

Եւ մարդկային անդուստ հեղեղը անդուստ կերպով առաջ շարժուեց:

—Առտումս իմ, Առտումս իմ, գլխից բռնելով դուռեց Յովհանն, լինչ սոսկալի բան է, երբ ժողովուրդը կորցնում է դուռը, արբում է ցատումից և երբ նրան մենակ են թողնում ճակատադրի կամքին:

Ի՞նչ անել. ծնկին դալ ամբոխի առաջ, խնդրել, աղաչել նրան: Բայց նրանց մէջ մտնել իսկ անհնար է. ասե՛ղ, չեն ունի իսկ եթէ լսեն էլ, իսկոյն չեն հաւատաւ, չեն հարկանաւ: Այժմ բոպէիս կատաղի ամբոխը հիւսնու է: Ապէտք էր նրան այդպե՛ս հասցնել. իսկ հիմայ լինչ կլինի. արլէն, արլէն և արլէն:

—Առտումս, նա ազօթանուէր հայկացքը ձգեց երկինք: Դու որ ծովի վրայ փոթորկին հանդարտեցրիւ և քամուն հրամայեցիր խաղաղել, հանդարտեցրու և այդ կատաղի հեղեղը, ներիւր այդ ամբոխին, այլ և նրանց, որոնք ալեկոծեցին նրան: Մէ՛ տար ազատութիւն մարդկային անմառութեան: Իսկ եթէ Դու թոյլ տուիր, որ չար կամքը ոչնչանայ իւր չարութիւնից:

այն ժամանակ լսեալմուտ արա՛ ինձ, ներշնչի՛ր անկարողես ոյժ, որ իմանամ թէ ինչպէս կարելի է մարդկային չարութիւնը փախարկել բարութեան: Ի՞նչպէս անել, որ Դա սուրբ կամքը կատարուի ինչպէս երկնքում, այնպէս էլ մեզ մօտ, հողադնդի այս փոքրիկ հտոքի վրայ ևս, մեր անմկտ, անհոգ, անսուտ Անտիոքում:

Յովհանն ծուռի չոքեց և հեծկլտալով փարեց մօտակայ տան սիւնին, երկար և ջերմ շշնջում էր ազօթի խօսքեր... Տէ՛ր Աստուած, սովորեցրո՛ւ ինձ, ամբարցրո՛ւ մի՛ ժառուր: Վեր առ ինձ, որպէս անարժան զոհ, իմ խեղճ, անմտացած եղբայրների փոխարէն. պէտք է չարչարուել—ես պատրաստ եմ. պէ՛տք կլինի իմ մահը՝ ես նրան կընդունեմ որպէս Գրիստոսի շնորհ, ողորմութիւն: Յոյց տուր ինձ Քո կամքը. թող կարողանամ կատարել այն:

Իսկ Անտիոքացիք խուռն ամբոխով իբրև հեղեղ հոսում էին գլխաւոր փողոցով՝ առանց նկատելու կողքի փողոցում մեայնակ մարդուն, որ արտառուքը աչքերին փորել էր տառն մարմարեանին: Խռովարարները քաղմութիւնը մտակցու կուսակալի պալատին: Դարբասները փակ էին:

—Բաց արէ՛ք, գոռում էր ամբոխը. մենք պէտք է տեսնենք: Նա յայտնեց մեզ կայսեր կամքը. հիմայ էլ թաղ լսէ մեր խնդիրը և յայտնէ կայսեր:

—Կուսակալը չկայ, պատասխանեցին պահապանները դարբասների հաստ երկաթեայ վանդակների միջից: Նա գնաց Դաֆնա:

—Օհ՛՛՛, չարագուշակ գոչեց ամբոխը, նա՛ էլ չկայ, ո՛չ որ չկայ. բաց արէ՛ք դռները, մենք կսպասենք բակում:

Պալատականները լուռ էին:

Բայց արէ՛ք, լուսեցան աւելի ևս կատաղի աղաղակներ:

Պահապանները ոչ մի լուր չէին ասում. ամբոխը մոլեգնեց:

—Խփեցէ՛ք նրանց քարերով. նետեցէ՛ք քարեր:

Քարեր էին որ թափուում էին պալատի բակը. զինուորականի դլսին փայտով տուլին վանդակների արանքից:

Ի պատասխան դրան վանդակների միջից դուրս ցցուեցան հինգ-վեց սուլիներ և սկսեցին ծափառել ամբոխի առաջին շարքում կանգնողներին: Վերջիններս աշխատում էին յետ կատել, բայց հնար չկար: Յետեւի կողմից փողոցի ամբողջ երկայնութեամբ կանգնած էր միապաղաղ ամբոխը, լուռում էին վայրենի աղաղակներ:

—Մակոտմում են, թող տուէք, յի՛տ շարժուեցէ՛ք:

Ինչ որ ցնցում անցկացաւ խուժանի միջով: Խուժանը թա-

փոփոխուեց զէպի դարբասը, որը չդիմանալով ճայթճայթեց, սողնակը կտրուեց և ամբողջը ներս թափուեց:

Խելացնոր ամբողջը ուրախական աղաղակներով խուժեց քաղը: Կայծալը ամենքից առաջ էր. նա մոլեղնած էր. մոռացած էր թէ հարկը, թէ կուտակալին, և թէ յետաձգման խնդիրը: Նա ցանկանում էր միայն կտրել, փշրել, խփել, քանդել: Նա մռնչում էր, որպէս վայրենի գազան:

Հէնց նրանց զէմ ու զէմ բաղի մէջ տեղը գտնւում էր կուտակալի խորհրդարանը, որտեղ նա խորհրդակցում էր քաղաքի իշխանաւորների հետ: Լայնարձակ, տասն և երկու աստիճաններով պատշգամբը ծածկուած էր գոյնզգոյն մարմարեայ ուսլաքաբերով: Վերեւի պատշգամբում ուղղաձիգ կարգերով զէպի ներս էին գնում բարակ սիւնեակները: Այդ պատշգամբը կոչւում էր սրահ: Մանր տղայք և չափահաս պատանիներ վազ տալով լցուեցան այս սրահը և աղաղակելով սկսեցին մագըլցել սիւնների վրայ:

— Գնանք և այնտեղ սպասենք կուտակալին, սուսաց Կալիմախը ցոյց տալով խորհրդարանի դահլիճը: Դռները չկարողանալով դիմանալ բեռնակիրների զօրեղ ուսերի մղմանը, բացուեցան և ամբողջը ներս խուժեց: Նինութիւնը ներքուստ փառահեղ էր և հոյակապ: Բարձր, երկյարկանի դահլիճը 30—40 սափէն երկայնութիւն ունէր: Ամբողջ դահլիճը երկկարգ սրբատաշ մարմարեայ սիւններով բաժանուած էր երեք երկայնաձիգ մասի: Միջին մասը լայն էր և բարձր: Կողքինները վերեւում ունէին վերնայարկեր: Միջին մասը վերջանում էր խորը գնացած բարձրադիր կիսաշրջանով: Կիսաշրջանի երկու կողմը, մարմարեայ վանդակապատի յետեւը, շարուած էին մարմարեայ նստարաններ և կուտակալի բաղկաթուղ: Իսկ սրանց յետեւում, դահլիճի մէջ տեղը, իսկ և իսկ մուտքի հանդէպ, դրուած էր Թէոդոսի պղնձէ արձանը՝ դիտին դրած ոսկեհուռ պսակ: Ձախ կողմում, նրանից մի քիչ ցած, դրուած էր նրա սիրելի և ցայտմալ իսկ ջերմ ողբալի հանգուցեալ կնոջ՝ զեդեցիկ և աղնուազարմ Ֆլակցիլլի արձանը: Նրանց առաջ, սաքերի տակ, դրուած էին կայսերական երկու որդոյ՝ Արկադիոսի և Հոնորիոսի արձանները:

Այդ հրաշակերտ արձանները ներկայացնում էին կենդանի և սրտաշարժ ընտանեկան մի պատկեր. խռովայող ամբողջը նրան տեսնելով հանդարտուեց. շփոթուած կեպով զգաց, որ խուժել է այնտեղ, որտեղ չպէտք է մտնէր: Կայսեր և նրա ընտանիքի պատկերները ըստ երեւութին խելամուռ արին ամբողջին: Աղաղակները լուեցին, և կարելի էր կարծել, որ ամբողջը շուտով կդադարէր յետ և խաղաղ կցրուի:

Բայց այստեղ պատահեց մի դատարկ բան, որ այնպիսի զէպքերում միշտ սարսափելի է, ինչպէս վառօդի մէջ ձգուած կայծը: Մի քանի մանր տղայք կողքի բաժանմունքներով վազ տուին առաջ և կանգնեցին ամբողջի դիմաց: Նրանք փողոցում դիտաւոր «նշան անողներ» էին, վանդակապատի միջից զինուորներ լրայ քարեր էին արձակում: Եւ այնտեղ նրանք դեռ ևս չէին կարողացել սպառել իրանց պաշարը: Երկու-երեքի գրպանները լիքն էին քարերով: Նրանց ձեռքին էլ քարեր կային:

Յատկելով դատարկ և բաց տեղ, մանրները չդիտէին թէ ինչ անեն: Իրանց չորս կողմը նայելով, տեսան արձաններ և մատածեցին:

— Եկէք նշան առնենք սրանց, տեսնենք որքո՞նք կկարողանայ խփել:

— Զէս կարող:

— Զէ, կարող եմ:

Փողոցի տղաներից մէկը ձեռքը շարժեց և քարը արձակեց. քարը շեշտակի կպաւ Թէոդոսի ուղիղ կրծքին: Ներսում դատարկ պղինձը զօղանչեց՝ լսուեց խղձալի՝ հառաչող ձայն, ամբողջը ծիծաղեց:

— Դուր չի՞ գալիս. հառաչում է:

Մի ուրիշ տղայ այդ միջոցին արձակեց երկրորդ քարը, որը դպաւ գլխին. լսուեց շոր հառաչ: Հրճօրը սաստկացաւ: Այլ վաղուցուայ հիտայմունքը խանդարուեց: Ամբողջը դուարձանում էր:

— Ըհ՛հ, այդպիսի բան չէս սիրում: Հապա տղերք, մի անգամ էլ:

Տղայքը վրեպեցին, վրայ տուին մեծերը:

— Տուէ՛ք մեզ քարերը. մենք հիւրասիրենք սրանց, պատուենք այդ խալանացուն:

Քարերի տարալի էր որ թափւում էր կարկախ պէս: Քարերի յետեւից չպրտեցին ամեն բան, ինչ որ կար իրանց մօտ: Դրանից էլ յետոյ խուժանը հրճուցով յարձակուեց արձանների վրայ:

— Տեղահան արէք դրանց, քմրշ տուէք փողոցով:

Ախուեց խայտառակ անարդանք: Ամբողջը գէն չարտեց արձանները. թրում էր նրանց վրայ, ոտքով տրորում, պոկում պսակը. փշրում ախանջները, մատները, ամբողջ ձեռներն ու ոտները: Ապա թփելով կապեցին արձանների վզերից և քարշ տուին փողոց:

— Ճանապարհ բաց արէ՛ք, Իսպանացին է գալիս, քեքչում էր ամբողջը քարշ տալով ցեւի միջով արձանները կտորտանքները:

ճանապարհին, հրապարակի մէջ տեղում, կազմած էր Թէոդոսի հօր ձի նստած արձանը: Ղէն շարեցին և նրան: Կոտորեցին, փշրեցին, ձին բաժանեցին նստողից և քարշ առին միտին: Ինչպիսի կոկորդանար այդ խռովութիւնը, ինչպիսի՛ հրդեհներով և կողոպուտներով—գոռուար էր գուշակելը, եթէ միայն քաղաքի ամենից երկայն փողոցի ծայրին չերևար կոռուակալը մեծ զօրաբաժնով: Ընտելնները յարսափած թագ կացան տներում: Անմիտ կոտորութիւնը փոխուեց սաստիկ վախի:

— Ի՞նչ կլինի այժմ. ի՞նչ սպանութիւններ, ի՞նչ մահուան պատիժներ:

Ինքը կուտակալը, երբ իմացաւ խռովայոյզ ամբոխի արարմունքը, սարսափեց: Նրան շատ լաւ յայտնի էր Թէոդոսի կատաղի—զայրացիտ ընաւորութիւնը, որը ցամառն առաջի ընդէն այնպիսի պատիժ էր որոշում, որ յետոյ ինքն իսկ սարսափում էր: Սկսուեցին կալանաւորութիւններ, բանդերը լցուեցին: Հրապարակներում կատարւում էին անընդհատ գլխատումներ. Եպիմախը ողջ ողջ աչքուեց: Նրա բոլոր բեռնակիրներին սպանեցին, ոմանց մաս մաս կոտորեցին, ոմանց էլ դատապարտեցին դադանների առաջը ձգելու:

Անտիոքացիք սարսափահար ելած, որը ինչպէս կարող էր, փախչում էր: Բայց այդ բոլորը դեռ սկիզբն էր: Գլխաւորն առաջիկայում էր: Կուտակալը մանրամասն ղեկուցումն տուեց կայսեր և խնդրեց միջոցներ ցոյց տալ Անտիոքացոյ պատժելու վերաբերմամբ:

Քաղաքացիք նոյնպէս ճանաչում էին Թէոդոսի անմտութեան հանող, ցատկոտ ընաւորութիւնը. ուստի և սպասում էին ծայրահեղ միջոցների: Թէոդոսը նոյն իսկ բարկութեան առաջին ընդէն կարող էր հրամայել սրի անցկացնել բոլոր ընտելութիւնը, հիմնայատակ անել, տեղը հերկել և աղ ցանել:

— Ի՞նչ կանեն մեղ, անհանգստութեամբ հարցնում էին Անտիոքացիք, արդեօք ինչպէ՞ս գրեց կուտակալը, ինչպէ՞ս վերցրեց կայսեր:

Անցնում էին սպասողական վշտալի օրեր: Քաղաքը անւարդաբնակ էր թուում, փողոցներում շատ սակաւ երևում էին գունատ դէմքեր: Ամեն տեղ լուում էին ախուլախներ, ծանր հառաչներ: Որը լաց էր լինում պատժուածներին համար, որն էլ ինքը սպասում էր պատժի: Յովհանն Գնաց կուտակալի մօտ: Վերջինս հռոմայեցի էր, հեթանոս, բայց ճանաչում էր Անտիոքացի քրիստոնեաների պարծանք ոսկեբերան քարոզչին, ուստի ուշագիւր և յարգոյաբար ընդունեց Յովհաննին:

— Կուտակալ, ասաց Յովհաննը, դու այդտեղ կայսեր փո-

խանորդն ես, դու թագաւորի կամքի ներկայացուցիչն ես: Եղի՛ր նաեւ արժանի այդ կամքին: Թագաւորի կամքը պէտք է լինի ոչ միայն կարող, այլ և արքայաւայել, ազնիւ, ոգորմած, մեծահոգի: Ամբոխը, ժողովուրդը կարող է դործել կոպտաբար, կուրացած վայրենի կատաղութեամբ: Արքայական կամքը պէտք է թագաւորէ վայրի ցամառն վրայ: Ես հասկանում եմ անպատուութեան այն ամբողջ ծանրութիւնը, որը հասցրել է ամբոխը կայսեր՝ անարգելով և ծաղրի ենթարկելով նրա անձանները, բայց դժուարեւալ, կայսեր կամքը մի՛ դատիր կոյր, խռովարար ամբոխի կամքի հետ հաւասար: Յիշելը այնպիսի մի դէպք, որ պատահել էր Կոստանդնուսոս մեծի հետ: Աղէքսանդրիան ինչ որ մի պատճառով նոյնպէս խռովութիւն էր յարուցել նրա ինքնակալ կամքի դէմ և ժողովուրդը կատաղութեան թուլէին ցեխ էր շարտել նրա արձանների վրայ, սրնք դրուած էին փողոցներում, հրապարակներում և դատաստանաւորում: Երբ այդ մասին յայտնեցին Կոստանդնուսոսին և սպասում էին նրա ցամառնը, նա ժպտը երեսին նայեց իր վրայ, ձեռները բարձրացրեց, նայեց նրանց վրայ, նոյնպէս իւր դէմքին՝ հայելու մէջ, ապա հանգիստ կերպով ասաց.

— Տարօրինակ բան: Ես չեմ տեսնում որ կեղտոտուած լինեմ. նոյն իսկ չեմ մտածում այն մասին, որ ինքս ինձ վերաւորուած համարեմ այն պատճառով, որ մի քանի կեղտոտ ձեռներ ցեխոտել են արձաններս: Թողէք արձանները այնպէս, ինչպէս որ կան, եթէ միայն ցեխը մնացած է: Թող այդ լինի պատիժ այն անձանց համար, որոնք ցեխ են շարտել, իսկ իրանց թողէք հանգիստ: Ասացէք որ նրանց ցեխը ինձ չի հասել:

— Այդպէս վերաբերուեց մի մեծ թագաւոր անցեալում ամբոխի նոյնպիսի անպատուութեան, որպիսին ցոյց է տրուել մեզանում, Անտիոքում, Թէոդոսին: Մի՛թէ դու, կուտակալ, չե՞ս կամենում, որ մեր ներկայ կայսրը ևս նոյնպէս արքայաւայել, ազնիւ կերպով վարուի Անտիոքի խռովարար ամբոխի հետ: Այսպէս վերջացրեց խօսքը Յովհաննը:

Կուտակալը հիացած էր Յովհաննի խելացի և ծանրակշիռ խօսքերից և ցաւակցութեամբ ասաց.

— Ուշ է. ուրհանդակները արդէն զրկուած են: Իսկ ես գրել եմ ցամառն աղբեցութեան ներքոյ, և կայսրից խնդրել եմ ձեռք առնել ամենազաւթան միջոցներ:

— Ատուած բռնեց քո ցամառն դեպքաններին, ասաց Յովհաննը, ձեռները երկինք բարձրացնելով, Տաւրոսի լեռներում յանկարծակի թանձր ձիւն է եկել, նոյն իսկ ճանապարհները փակել է և շարժումը կապել:

— Ի՞նչ անենք: Ես չեմ կարող վճիռ տա փոխել. իրաւունք չունիմ նրանց յետ կանչելու. կայսրը անյապաղ պէտք է խմանա՞տեղի ունեցած գէպրի մասին: Խռովութիւնը այնպիսիներէն է, որի մասին անհնարին է լռել: Ես ինքս իմ կեանքովս եմ պատասխանատու:

— Վերադարձնել հարկաւոր էլ չէ. թող նրանք գնան իրանց ճանապարհով, Աստուծոյ կամքը կկատարուի իւր ճանապարհով:

— Ի՞նչ պէս:

— Մենք կայսեր մօտ կուղարկենք նոր սուրհանդակ բայց ոչ մարդկային ցաւման սուրհանդակ, այլ Աստուծոյ ողորմութեան:

— Ո՞ր կուղարկէք, ո՞վ կհամարձակուի:

— Կհամարձակուի մեր հովուապետը, մետրապօլիտ Ֆլաւիանը: Նա կգնայ քո սուրհանդակների յետեւից և կմիջնորդի իւր հօտի մեղաց համար:

Կուսակալը ծիծաղեց:

— Ֆլաւիանը, այն զաւամբեալ ծերձկը: Արդեօք գիտե՞ս դու, Յովհանն, քանի վերստ է Անտիոքից Կ. Պօլիս. հազար երկու հարիւր: Հաշուի՛ր: Հասկացի՛ր. հազար-երկու-հարիւր վերստ: Եւ ձմեռը, լեռների վրայով: Ինքդ ես ասում, որ Տաւրոսի լեռներում խոր ձիւն է եկել, իսկ քո Ֆլաւիանը քանի՞ տարեկան է, ութ տուն:

— Կուսակալ, քրիստոնէական սիրոյ համար տարիքը նշանակութիւն չունի. նա ոչ ծերանում է և ոչ զաւամբում: Զգիտէ՛ և հեռաւորութիւն, չի պակասում և վերստի քանակութիւնից. նա միայն հարցնում է թէ հարկաւոր է՞ ինքը և եթէ հարկաւոր է, ո՞րտեղ:

Կուսակալը աւելի ևս մեծ յարգանքով նայեց Յովհաննի խոշոր և պայծառ աչքերի մէջ, որոնցից կարծես դուրս էին ցայտում նուրբ, տաք ճառագայթներ:

— Լ՛ւ՛ւ, բայց ի՞նչ նշանակութիւն կարող է ունենալ մի մարդու խօսքը, երբ ամբողջ ժողովուրդը ծանր յանցանք է գործել, մտախոհութեամբ հարցրեց կուսակալը:

— Մեծ նշանակութիւն: Ամեն ինչ կարող է նշանակել, համոզուած և ոգևորուած ասաց Յովհանն: Մի մարդ որ սուրբ նպատակով է ոգևորուած, կարող է ազատել ամբողջ ժողովուրդը: Ես հաստատ համոզուած եմ, որ մեր յօյսերը ի դուր չեն անցնիլ. որովհետեւ Աստուած չի անարդիւ այդ ջերմ հոգածութիւնը գէպի հօտը և չի թող տալ որ իւր սպասուորը յետ դառնայ ձեռնունայն: Ես համոզուած եմ, հաւատացած

եմ, որ հէնց եպիսկոպոս Ֆլաւիանը ներկայանալով թաղաւորին, միմիայն իւր անգոր և կորացած կերպարանքով, կարող է ինչ կոյն և եթ զոպել նրա ցատումը: Հապա հովուի՞ խօսքը. Գրիստոսի ներկայացուցչի խօսքը քրիստոնէայ թաղաւորի առաջ: Սրբազան Ֆլաւիանը նոյն իսկ թաղաւորական գահոյքին հասնելու ժամանակովը պաշտպանութիւն կգտնի այնտեղ: Մեղանում, քրիստոնէաներին համար, մօտենում է մեծ պատը: Մեր սրբազան հովուապետը Կ. Պօլսում կլինի Գրիստոսի յարութիւնից քիչ առաջ. նա կայսեր մատնացոյց անելով Ձատիկը՝ հովուական իշխանութեամբ կառի:

— Գրիստոսի յարութեան և ողջ աշխարհի մեղաց թողութեան օրերում ժամանակը չէ մարդկանց մահով պատժելու և վրէժխնդիր լինելու հասցրած վերաւորանքի համար: Իմաստուն հովուապետը թաղաւորին կյիշեցնէ մի ուրիշ թաղաւորի մասին ասուած առակը, որը ուղեց հաշիւ տեսնել իւր ծառաների հետ: Եւ երբ հաշիւը սկսեց, նրա մօտ բերին տանը հազար տաղանդ պարտք ունեցող մի պարտապան: Եւ որովհետեւ ոչինչ չունէր հատուցանելու, ուստի ընկաւ թաղաւորի առաջ և խնդրեց համբերել, ոպասել: Եւ թաղաւորը խղճալով նրան, բաց թողեց ու պարտքը ներեց: Իսկ այդ ծառան թաղաւորի մօտից դուրս գալով՝ պատահեց իւր ընկերներից մէկին, որը իրան պարտական էր ընդամենը չնչին հարիւր դինար: Եւ նա բռնելով նրան խեղդում էր և ասում. «Տուր ինձ, ինչ որ պարտք ես»: Նա հատուցանելիք չունենալով՝ աղաչում էր. «Մի փոքր համբերի՛ր, բոլորը կհատուցանեմ»: Բայց անխիղճ պարտատէրը չուղեց սպասել և պարտապանին բանդը նստացրեց: Այն ժամանակ թաղաւորը կանչեց նրան իւր մօտ և ասաց. «Զմ՛ր ծառայ, քո բոլոր պարտքը ներեցի քեզ. չպէտք է ուրեմն և դու ներէիր քեզ պարտք ունեցողին»:

— Ես գիտեմ մեր սովորաբար թոյլ ծերունու հովուական անվիհերութիւնը, շարունակեց Յովհանն, Կա առակը յիշեցնելուց յետոյ, հաւատացած եմ, որ կվերջացնի այսպէս:

— Մեծ է, թաղաւոր, այն անպատուութիւնը, որ հասցրին քեզ. բայց և շատ են համբերել քեզ անպատուողները, աւելի՛ ևս շատ համբերում են այժմ, շատ և շատ օրեր երկիւղեց դողալով և իւրաքանչիւր օր ոպասելով դաժան և սոսկալի մահուան պատիժների: Բաւականացիր, թաղաւոր, այդ պատիժներով. ցատմանդ աւելի՛ ոյժ մի տար: Ողորմածութիւն գտիր քեզ համար Բարձրագոյն դատաւորի, թաղաւորաց թաղաւորի առաջ, ներելով և մարդասիրութիւն ցոյց տալով քո

եղբայրակիցներին, քո ծառայակիցներին Աստուծոյ առաջ:

Այո և որանց էլ աւելին կասէ եպիսկոպոսը կայսեր: Եւ թագաւորը կըսէ նրա սրտի ցաւը. կհամակուի ծերունու դէպի եւր հօտը տաժած սիրով: Եւ ահա կկատարուի սիրոյ մեծ հրաշքը: Բարեխնամ սիրտը կհեռացնի հազարաւոր մարդոց գլխին պատժի համար կարկառած սուրը: Մեր ծերունին կընի եկնային թագաւորից երկրաւոր թագաւորին ուղարկուած Աստուծոյ հրեշտակ: Մի՛ աբգելիւր, կուռակալ, նրա ճանապարհը, ընդհակառակը քեզ համար հնարաւոր բոլոր միջոցներով փութացրու նրա ճանապարհորդութիւնը: Եղի՛ր այն սանդուխտը, որի վրայով մեր բարեպաշտ Թէոդոս կայսրը կարողանայ բարձրանալ դէպի իսկական բարեպաշտութիւնը: Վճռի՛ր, տէ՛ր, ես քեզ մօտ եկել եմ վշտի մէջ տապալկուած խօսքով: Քո կամքն է մերժել կամ ասել. «Թող այդպէս լինի», վշտալի խօսքը փութել ուրախալի գործի:

— Թող այդպէս լինի, ասաց արտասուելու չափ սրտաշարժուած կուռակալը և Յովհաննիս մեկնեց ձեռքը: Գնա և ասմ քո ծերունի եպիսկոպոսին, որ ճանապարհին ոչ մի տեղ նրան արգելք չի պատահիլ:

Յովհաննիս կուռակալի մօտ դալուց երեք ժամ առաջ մետրոպոլիտ Ֆլաւիանի մօտ էր եղել և համոզել էր նրան դնալ Կ. Պօլիս, կայսեր մօտ: Թոյլ և դառամեալ ծերուկ եպիսկոպոսը բոլորովին ճնշուած էր Անտիոքում պատահած դէպքերից: Նա անկողնում պառկած օրուայ մեծ մասը անց էր կացնում լալով:

— Այո լինէ՛ մեծ ցաւ է. այո խօսքերով ընդունեց եպիսկոպոսը Յովհաննիս և լաց եղաւ: Մենք ծոյլ ենք եղել հօտին ուսուցանելիս: Աստուծոյ մեզ յանձնուած հօտը չենք պատուարել չարութեան անմտութիւնից: Ահա և Աստուած պատժեց մեր մեղքերի համար: Ի՞նչ անենք հիմայ: — Ի՞նչ կընի այսուհետեւ, այդ յայտնի է միայն Աստուծոյ: Ամեն բանի մէջ նրա սուրբ կամքն է, ասաց Յովհաննիս: Մենք այժմ պէտք է խօսենք ուրիշ բանի մասին: Ոչ թէ այն մասին, թէ ինչ կլինի մեզ հետ, այլ այն մասին, քի ինչ պիտի լինի: Սրբազան հայր, թագաւորական ցասման սեւ ամպը կախուած է քաղաքի վրայ և քաղաքացիք վիշտ ու արցունքի մէջ են: Իշխանաւորները կորցրել են իրանց գլուխը և պատասխանատուութիւնից ազատուելու ու կայսեր դուր դալու համար չափազանց խտուրթիւններով աշխատում են մէկը միւսից անցնել: Պէտք է վերջ դնել այդ խտուրթիւններին և, որ գլխաւորն է, առաջն առնել կատարուելիք նոր մահուան պատիժներին:

— Մենք լինչ կարող ենք անել այստեղ, արտասուքը աչքին

հառաչեց եպիսկոպոսը, մեզ մնում է միայն աղօթել:

— Ընդհակառակը, սրբազան, միայն աղօթքը չի մնացել, մեր առաջն է կատարելու շատ ուրիշ գործեր: Աղօթքը մեր ամենօրեայ պարտքն է: Մենք աղօթել ենք առաջ, պէտք է աղօթենք և այժմ, բայց բացի վեր առաքած աղօթքից պէտք է բուռն խնդրով դիմենք և կայսեր: Դու լսում էիր, սրբազան, թէ ինչպէս յափշտակուած որդւոց մայրերը փողոցում կանգնեցնում էին դատարան շտապող կուռակալին և դատաւորներին՝ բռնելով ձեռքի սանձերից, հեռները վազում էին և աղերսում: — որովհիտ որդու, խղճա՛ ինձ, մօրո, նրան չէ, որ մահացնում ես, այլ իմ սիրան ես կտրատում: Յիշի՛ր քո մօրը և մի՛ զրկիր որդւոց: Աւելի լաւ է տրորել ինձ ձեռք ոտքերի տակ:

— Այնպէս էլ դու, քաղաքի հոգեւոր հայր, դնա կայսեր մօտ: Բռնի՛ր նրա սպառնական պատժող ձեռքից և մի՛ թոյլ տալ իջեցնելու յանցաւոր ժողովրդի գլխին: Աղաչի՛ր թագաւորին քո հօտի համար: Ինչպէս հովիւ միջնորդիւր, ասա կայսեր, որ եթէ այստեղ յանցաւոր կայ, այդ մենք ենք, հոգեւորականներս: Մենք չենք սովորեցրել նրանց, չենք դաստիարակել Աստուծոյ երկիւղով: մենք, ժողովրդի հսկիչ պահապաններս, քնած ենք եղել, ուստի և որոմը արմատ է բռնել: Թող աւելի լաւ է թագաւորը մեզ պատժէ, իսկ ժողովրդի յանցանքը ներէ: Մի հեռանար նրանից, յետ մի կանգնիւր, աղաչի՛ր — խնդրի՛ր:

— Ինչպէ՞ս խառնուենք այդ գործին. մեր գործն է արդեօք այդ, շփոթուած հարցից ծերունին: Զէ՛ որ ժողովուրդը յանցանք է գործել: Նրա խռովութիւնը արժանի է պատժի:

— Ժողովրդի յանցագործութիւնը յայտնի է քաղաքական իշխանութեան: Նրա գործն է դատել, պատժել ժողովրդին յանցանքի համար: Սակայն մեր հովուական գործն է մտածել ողորմածութեան, ներման, մարդասիրութեան մասին:

— Բայց չէ՞ որ այս խռովութիւն է, որդեակ իմ, ծանրապէս անպատուած են թագաւորական արձանները, լինչ է ասում թագաւորի օրէնքը:

— Մենք, Սրբազան հայր, հովիւ ենք. մեր բարձրագոյն օրէնքն է մեր հովուապետը, Յիսուս Քրիստոս: Եւ այդ օրէնքի առաջ մենք բոլորս նրա հրամանները ոտքի տակ առնողներ ենք: Ոչ միայն Անտիոքում, այլ ամբողջ աշխարհում, ամենուրեք մարդիկ խռովութիւն են յարուցանում Քրիստոսի պատուէրների և կամքի հակառակ: Մենք բոլորս Աստուծոյ կենդանի տաճարներն ենք, բոլորս Քրիստոսի կենդանի պատկերը, կենդանի արձան:

ներն ենք: Եւ ինչպէ՞ս ենք անպատուում այդ, ոչ Թէոդոսի պղնձէ արձանները, այլ Աստուծոյ կենդանի պատկերները: Ոտնակոխ ենք անում նրանց ցեխի մէջ, քարշ տալիս ամեն օր, ժամանարդարութեան մէջ, կտոր կտոր անում: Իսկ Յիսուս — Փրկիչը ոչ միայն աղօթեց մեզ համար, այլ նա միջնորդ հանդիսացաւ, իւր վրայ առաւ աշխարհի մեղքը, չարչարուեց բոլորի փոխարէն:

— Ես ծերացած եմ, թոյլ, անզօր: Ընչպէս պէտք է խօսեմ թագաւորի հետ: Չայնս էլ է դողում, մտքերս էլ են շփոթւում գլխումս, կարող եմ գնալ և միայն լաց լինել: Այդ կլինի միայն իմ միջնորդութիւնը: Այդ կլինի և խօսելս....

— Աւելին հարկաւոր էլ չէ, Սրբազան, քո վշտալի դէմքը, քո արտասուքը, քո անզօր, ծերին յատուկ հեկեկանքը ամեն մի ճարտասանական արուեստից աւելի կազդեն: Կայսրը տեսնելով քո անզօրութիւնը արտասուքի մէջ, կհասկանայ որ իւր առաջ կանգնած է հպատակների ծանրագոյն վիշտը և որ այդ վիշտը բերուած է շատ հեռուէից, հաղաւոր վերստ տեղից — քրիստոնէական ողորմածութիւնից և մարգասիրութիւնից դըրդուած: Ֆլաւիան խորատուգուեց: Անզօր ձեռները վայր ձգած և գլուխը կախ կրծքի վրայ՝ նա ինչ որ բան էր շշնչում. նա աղօթում էր:

Կհասնեմ արդեօք. առայ նա վերջապէս մտախոհ կերպով. հեռաւոր ճանապարհ է, ձմեռ, շատ դժուար ճանապարհ իմ հասակի համար:

— Աստուծոյ ոյժը կզօրացնէ ձեզ, Աստուծոյ զօրութիւնը երևում է թոյլերի մէջ:

— Թող այդպէս լինի, որդեակ իմ: Ես երկար եմ ապրել աշխարհի վրայ. բայց որ այժմս սկսեցի մտաբերել թէ ի՞նչ լաւ բան եմ արել իբրեւ հովիւ, որոշ ոչինչ չի երևում, այլ պզտոր — մռայլ գոյնով է աչքիս առաջ դալիս: Անցնում են երկար ու երկար օրեր, արագ թռչում, հեռանում տարիներ, ոսկայն չկայ մի բան, որի վրայ հանգիստ առնես բարձրագոյն հոգևոր գոհունակութեամբ: Երևում է Աստուած ողորմեց և գերեզմանիս դրանը վերջին անգամ հրաւիրում է ինձ դէպի հովուական սիրագործութիւն, կգնամ: Ֆլաւիանը հայեացքը ուղղեց դէպի վեր. վերստին երկար ժամանակ ինչ որ շշնչաց, յետոյ հաստատ, ուրախ ձայնով ասաց.

— Կգնամ, Տէր, կգնամ. Օրհնութիւն Քեզ:

Մետրոպոլիտ Ֆլաւիանը գնաց: Ժողովուրդը տխուր, արտասուքը աչքերին ճանապարհ էր ձգում իւր առաջնորդին: Լուում էին աղետարշ հառաչներ:

— Վերջին յոյսերս է. արդեօք ինչպէ՞ս կվերադառնայ:

— Այժմ ուշ է, կուսակալի սուրհանդակները հիմայ արդէն վայսեր մօտ կլինին:

— Հիմա որբաղանն էլ չկայ. բաշորովին մնացինք որբ:

Առաջնորդին ուղեկցող ամբիսը յետ դառնալուս մտաւ եկեղեցի: Սեաղգեստ, գոռնատ դէմքով մարդիկ ընկնում էին եկեղեցու յատակի վրայ և յուսահատ կերպով գլուխները խըփում գետնին: Բոլորը սրտատրոփ սպասում էին, որ այսօր կամ վաղը կայսրից կարգադրութիւն կստացուի և Անտիոքը կջնջուի:

Փողոցները գատարկուեցան: Կեանքը մեռաւ: Ոչ վազուցուայ ուրախ և մարդաշատ քաղաքը չէր կարելի ճանաչել: Ով կարող էր, փախել էր այլ նահանգ: Ոմանք թագ էին կացել լեռներում, քարանձաւներում, ճգնաւորների մօտ: Ոմանք պահուել էին իրանց տների դաղանի աեղերում:

Յովհանն զգում էր Անտիոքացոց տրամադրութեան ուժքի ընկնող փոփոխութիւնը. բայց սպասում էր: Նա նայն իսկ բաւոյական տէսակէտից օգտակար էր համարում իւր թեթեամիտ և անհոգ հօտի համար չըմիտ կենդանացումը և ինքն իր մէջ խորատուգուիլը: Պէտք էր միայն վարպետութեամբ օգտուել ներկայ բոլորից:

Այդպէս անցաւ մի շաբաթ: Խռովութիւնները յետոյ առաջի կերակին էր, բարեկենդանի վերջը և Մեծ — պատի սկիզբը: Յովհանն յայտարարեց, որ քարոզ է խօսելու վերջի ժամանակ պատահած սղալի դէպքերի առթիւ: Խօսելու էր մայր եկեղեցում:

Մայր եկեղեցին ունէր ուրոյն, ութնանկիւնանի ձև և իւր մէջ բովանդակում էր աղօթողների մեծ բաղմութիւն: Այսօր ամբողջովին լիքն էր: Ժողովուրդը խռնուած էր մանաւանդ այն ամբինի շուրջը, որտեղից պէտք է խօսէր Յովհանն և անհամբերութեամբ սպասում էր քարոզի սկզբին: Յովհանն կարճ աղօթք կարդաց և որովհետեւ կարճահասակ էր, ամբինն բարձրացաւ: Տիրեց խորին լուռութիւն: Ընչուեց քարոզչի ձայնը, որ նոյն իսկ մինչև հեռաւոր անկիւնը լսում էր:

— Ի՞նչ տոեմ ձեզ, որտեղից սկսեմ, ասաց Յովհանն, այժմ աղօթքի ժամ է և ոչ քարոզի, ողբի և դառն արտասուքի ժամ է և ոչ ճառերի, ճարտասանական խօսքերի: Ձեր կատարածք այն աստիճան յանցալից է, ինքներդ ձեզ հասցրած վէրքը այն աստիճան մեծ, որ բարձր է մարդկային բժշկութիւնից և պահանջում է երկնային օգնութիւն. ես կարող եմ միմիայն ցաւել ձեզ հետ: Թողէք, որ ձեզ հետ լաց ևս լինեմ:

Ես լալիս եմ ոչ այն բանի համար, որ ձեզ ծանր պատիժ

է ուսումը, այլ այն բանի համար, թէ ինչպէս եղաւ, որ դուք կորցրիք ձեր մարդկային ասփանապատութիւնը և մարդկային հասարակութիւնը դարձրիք վայրենի և անզուսպ կենդանիների երամակ: Պատիժը որքան էլ մեծ լինի, չի սարսափեցնում ինձ: Ես սարսափում եմ մեր յանցագործութիւնից: Թէ սուրիշները ինչպէս կվարուին մեզ հետ, դրանում մենք յանցաւոր չենք: մենք յանցաւոր ենք նրանում, ինչ որ գործեցինք և դորժում ենք:

Ես լսեցի թէ ինչպէս շատերը խօսում էին և խօսում են հրապարակներում, փողոցներում, տանը և ասում են—վայ քեզ, Անտիոք, ի՞նչ դարձար դու, ինչպէս տխրութեան քողով ծածկուեցար: Այդ խօսքերը լսելով՝ ես դառն ծիծաղով ծիծաղեցի խօսողների տղայական խելքի վրայ: Վայ է նրա համար, որ Անտիոքի փողոցներում չեն երևում պարողներ, հարբածներ, երգողներ, հայհոյիչներ, ստախոսներ, ուխտազանց երգողներ: Վայ է նրա համար, որ քաղաքացիք դէն ձգեցին փարթամ, գեղեցիկ, շուայութեան հանդերձները, որոնք դառն աղքատութեան արտասուքով էին թրջուած: Ընդհակառակը արդեօք այն չէ՞ ցաւը, որ մեզ մօտ ձիարշաւների կրկէսները անհամեմատ աւելի չքեղ են, քան օտարականների համար շինուած հիւրատները, աւելի ընդարձակ են, քան աղքատ—տանջուողների բուժարանները: Յաւը այն չէ՞ արդեօք, որ դադանը անտառում և միջատը դաշտում գտնում է իւր համար կերակուր, իսկ մեզ մօտ, Մեծ Անտիոքի մարդաշատ և հարուստ փողոցներում հազարաւոր աղքատներ զրկուած են մի կտոր հացից և չարաչար տանջուած են քաղցից: Յաւը այն չէ՞ արդեօք, որ մենք բոլորս վարպետ ենք գեղեցիկ խօսելու մեջ, բայց օտար ենք գեղեցիկ գործերից: Մենք և սիրում ենք լեզուի նրբութիւնները, բայց չունենք նրբացած բարի զգացմունքներ, զուրկ ենք փափուկ, աղփիւ հոգուց: Այդ նման է այն բանին, որ մէկը ունենայ դանակ, որի կոթը լինի արծաթեայ կամ ոսկեայ զարդարուած թանդագին քարերով, իսկ բռն բերանը լինի աւելի կախուղ քան արծիճը:

Մտածել էք արդեօք այդ մասին, հարցրեց Յովհանն իւր ունկնդիրներին: Սարսափել էք արդեօք ձեր ներքին աղքատութիւնից և խեղճութիւնից, երբ քաղաքը դրսի կողմից փակուած է չքեղութեամբ և հարստութեամբ: Իսկ այդ աւելի ուրախ եմ, քան սրից կամ գազանից ստացուած մահը: Մենք երեսանների պէս վախենում ենք սարսափելի դիմակից, բայց չենք վախենում կրակից: Դիմակը վախեցնում է երեսային, նա դիմակը տեսնելով դողում է, փախչում, սարսափահար եղած երեսը ծածկում, իսկ դէպի կրակը ինքն է ձգւում: Այդպէս ենք

և մենք. վախենում ենք կեանքի վախճանից, սարսափում ենք մահուան դիմակից. բայց չենք վախենում կեանքի դատարկութիւնից, չենք սարսափում դեղիտութեան կրակից, սուտի և չարութեան կրակից, որը այրում է մեր մէջ ամեն ինչ, որ բարի է, Աստուածային է և մարդկային: Եւ այժմ ահա սարսափով, դողալով սպասում ենք կայսեր ցամաքը, դուշակում ենք թէ ի՞նչպիսի կեանք ենք պատրաստել մեզ և մեր սերունդների համար, ինչպէս կեանքի անամօթութեամբ ծածկել ենք մեր աչքերից Աստուածային արդարութեան և ողորմածութեան արեգակը—այդ մասին յանցաւոր թեթեամտութեամբ իսկի չենք էլ մտածել:

Յեառյ Յովհանն կենդանի և պատկերաւոր լեզուով և պայծառ գունով ներկայացրեց Անտիոքի մէջ տիրող հոգու ընդհանուր վշտացած պատկերը և աւելացրեց.—այդ մասին միայն մտածեցէք, դրանից վախեցէք, դրա վրայ լացէք: Եւ ժողովուրդը լաց էր լինում: Յովհաննի հրեղէն լեզուն, ինչպէս սուկերչի հնարը, հալեցնում էր ունկնդիրների սիրտը և այրում էր նրանց մէջ եղած կեղտը և կեանքից վշուած փոշին:

Իմաստուն հովիւը դրանով չբաւականացաւ: Նա վճռեց ժողովուրդի շիւթութեամբ և շարժութեամբ խիղճը ուղղել «դէպի բարձր նիւթեր տանող սանդուխքը»: Նա չի արձակում նրանց իւր մօտից երկիւղից կաշկանդութեամբ, ահաբեկութեամբ, ճնշութեամբ: Նա հօգեպէս տանում է առաջ: Նա խօսում է ապագայ հնարաւոր ուրախութեանց, հէնց ներկայ փորձանքների օգտի նշանակութեան մասին:

—Այս րոպէիս մեզ հետ չէ մեր մեծ հովիւը, Ֆլաւիան Եպիսկոպոսը, ասում էր նա. այդ է մեր ցաւը: Ես լալիս եմ, որովհետեւ մեզ հետ չեմ տեսնում մեր հօրը, բայց միւլենոյն ժամանակ ուրախ եմ, որ նա ճանապարհ ընկաւ մեր փրկութեան համար, քնաց որպէս զի ժողովրդի այդչափ բաղմութիւն ազատի թագաւորի բարկութիւնից: Մեր դորժածի համար արտասուք թափելով հանդերձ՝ ես դարձեալ ուրախ եմ, որովհետեւ հաւատում եմ որ չարիքը ևս մեզ համար կդառնայ բարիք: Ես ուրախ եմ, ձեր տխրութեան համար և չեմ տխրում, որ քաղաքում լռեց դուաճութեանց խառնակ ձայնը, որ ձեզ մօտ այժմ փակուած են օրինակ կրկէսները, ձերնթացարանները: Ես ուրախ եմ, որ ձեզանում ամբողջ քաղաքը մի եկեղեցի դարձաւ: Դուք դարձաք աւելի մտախոհ, յիշեցէք Աստուծուն, դիմեցէք աղօթքի: Ուրեմն եղէք այսուհետեւ կատարեալ քրիստոնէական, թեւաւորուեցէք քրիստոնէական յուսով: Մեր հովուապետը գթութիւն կհայցէ թագաւորից: Աստուած նրան կօգնէ դրա-

նում և նա, հաւատացած եմ, մեզ մօտ կդառնայ իբրև ողորմածութեան աւետարեբ: Ուրեմն մենք ևս մեզ պատրաստենք արժանապէս ընդունելու արքայական պարգևը, որը ամենից առաջ կլինի Աստուծոյ ողորմութեան պարգև:

Թող ուրեմն մեր առաջնիկայ պահքը մեզ օգնական և աջակից լինի այդ բարեբեր միջնորդութեան համար: Պահք անելով չպէտք է հասկանալ այն, ինչ որ պահում են շատերը, այլ այն ճշմարիտ պահքը, երբ մարդիկ ոչ միայն կերակրից են հեռու պահում իրանց, այլ և մեղքից, որովհետև պահքը ինքն ըստ ինքեան չի կարող փրկել պահողներին, եթէ համապատասխան չլինի դրուած օրէնքներին: Պահքը դեղ է, սակայն դեղը որքան էլ օգտակար լինի, յաճախ անօգուտ կդառնայ դործածողի համար, եթէ նա չգիտէ, թէ ինչպէս պէտք է օգտուել:

Այս ասում եմ ոչ թէ նրա համար, որ անպատուէնք պահքը, այլ որպէս զի պատուենք նրան. իսկ պահքի պատիւը կերակրի փոփոխութեան մէջ չէ միայն, այլ կեանքի փոփոխութեան:

— Դու պահք ես պահում. յոյց ատուր դարձերովդ: Թող պահեն ոչ միայն շրթունքներդ, այլ և տեսողութիւնդ, լսողութիւնդ, ոտքերդ, ձեռքերդ և մարմնիդ բոլոր անդամներդ: Թող ձեռքերդ պահեն յաւիշտակութիւնից և ընկերօջ հասցնելից ցաւից: Թող պահեն և ախանջներդ. իսկ ախանջի պահքը այն է, որ չլսեն չարախօսութիւն և զրպարտութիւն: Պահիր և աչքերովդ. տեսութիւնը աչքերի կերակուրն է: Դու միս չե՞ս ուտում. ուտիք կերակուր չե՞ս ճաշակում. մի՞ ճաշակիր նաև տեսողութեամբ: Թող և լեզուն պահէ՝ հեռու լինի հայհոյութիւնից և զրախօսութիւնից. ինչ օգուտ կերակրի պահեցողութիւնից, երբ մենք թէև չենք ուտում թռչուն և ձուկ, իսկ մեր մերձաւորներին կրծոտում ենք և ուտելով ուտում:

Տայ Աստուած, որ մեր պահքը լինի այնպիսի պահք, որի ժամանակ մենք կարողանանք փոխուել դէպի բարին և երջանիկը: Այդպիսի փոփոխութիւնը կլինի նաև ամենահաճելի հարկ կայսեր և նրա ցառումը կդառնայ ողորմութիւն դէպի մեզ: Իսկ Աստուածային ողորմութիւնը մեզ հետ կլինի մինչև յաւիտեան:

Յովհանն Վերջացրեց: Ժողովուրդը արդէն վաղուց հանգստացած նրա սիրալիք քարոզից, նրա խօսելու հաստատուն և փրկեղանակից, սկսեց ծափահարել նրան: Արևելեան թեթևամիտ ասորի ամբոխը այժմ աւելի մտածում էր Յովհաննի ճառի գեղեցկութեան, քան բովանդակութեան մասին: Յովհանն ձեռքի շարժումով իշխանաբար հանդարտեցրեց ամբոխի ծափահարութիւնը և ասաց:

— Եկեղեցին հանդիսավայր չէ, որտեղ դուք լուր միմիայն բաւականութեան համար: Այստեղից պէտք է դուրս դալ միշտ խրատուած, որևէ կարևոր օգուտ ձեռք բերած: Բոլորովին դատարի բան է և ի զուր մեր այստեղ դալը, եթէ առ ժամանակ պատուէր ընդունելով՝ այստեղից դուրս կգաք առանց որ և է օգուտ ստանալու:

Ինձ ամենեւին չի ուրախացնում ձեր ծափահարութիւնը. ինչիս է պէտք ձեր գովասանքն ու համակրական ցոյցերը. ինձ համար պարծանք և ուրախութիւն է այն, որ դուք ձեր գործերով արդարացնէք իմ բոլոր խօսքերը, գործադրէք նրանց ձեր կեանքում: Այն ժամանակ միայն բազդաւոր և երջանիկ կհամարեմ ինձ, որովհետև աշխատանքիս փոխարէն լաւագոյն վարձատրութիւնն է ձեր բարի համբաւը, անունը: Հէնց որ տեսնեմ, որ դուք ապրում էք բարեպաշտ և քրիստոնէավայել կեանքով՝ էս ստացած կլինեմ ամեն ինչ: Ուստի ձեր հոգու հրճուանքը արտայայտեցէք ոչ թէ ծափահարութիւններով և աղաղակ բաժրացնելով, այլ ձեր լուռավորուած սրտերով, ձեր կեանքի մաքրութեամբ, արդարութեամբ և ողորմածութեամբ: Եւ ոչ միայն ձեր, այլ և ձեր բոլոր ընտանիքների: Շատերի հետ պատահում է, որ մարդագետնից կամ պարտէզից հեռանալիս իրանց հետ առնում են վարդ, մանուշակ կամ որ և է այլ ծաղիկ և տուն են բերում: Ուրիշները պարտէզից բերում են պտուղներով ծանրացած ճիւղեր: Ոմանք էլ փարթամ ճաշկերութից յետոյ իրանց մերձաւորներին բերում են որ է քաղցրաւենիք: Այդպէս և դուք եկեղեցուց հեռանալիս ձեր այստեղ զարթած մտքերն ու զգացմունքները ձեզ հետ տարէք տուն—ձեր կանանց, որդոց, ազգակիւններին, ծառաներին, բոլոր ձեզ մօտ ապրողներին, որպէս հրաշալի ծաղիկներ, որպէս լաւագոյն քաղցրաւենիք: Այն ժամանակ ձեր բնակարանները կդառնան Աստուծոյին դեղեցկադոյն պարտէզներ, իսկ ձեր կեանքը՝ Աստուծոյին հրաշալի խնջոյք: Դնացէ՛ք խաղաղութեամբ:

Ծերունի Ֆրաւիանը չնայելով որ շտապում էր, բայց չհարողացաւ. Անտիոքից ուղարկուած ուրհանդակներին հասնել: Վերջիններս՝ չնայած Տաւրոսի վրայ կուսակուած ձիւնն եպիսկոպոսից մի քանի օր առաջ տեղ հասան և Անտիոքում պատահած խռովութեան մասին յայտնեցին Կայսեր: Թէոդոսը կատաղեց. արիւնը երեսը խփեց: Նա ցատումից դողում էր և բռունցքները սեղմելով ճշում էր ատամների արանքից:

— Ի՛նչպէս. և իմ հանգուցեալ կնոջը, իմ անդինո, ամենափոքրիկ էակին, նրա՞ն էլ են վերաւորել, անպատուէ՛ր: Ծաղ-

րէլ են և իմ հանգուցեալ հօր արձանը. ինչ էին արել նրանք յանդուգն, խաժամուժ ամբոխին: Ո՛հ Անտիոքը շատ թանգ կհատուցանէ ինձ: Այնտեղ փողոցներում խռովարանները քարշ են տուել իմ արձանները, ես նրանց մարմինները քարշ կտամ նոյն փողոցներում: Եւ արեան հեղեղներով կմաքրեմ ցեխի ամեն մի կաթիլը, որով նրանք պղծեցին սուրբ արձանները:

Հետեւեալ օրը երկու կայսերական բարձրաստիճան անձինք էլլեբեխ և Կեսար Պօլսից ուղարկուեցան Անտիոք: Նրանք կնքած ծրարներով տանում էին վճիռը, որը պէտք է տեղն ու տեղը, Անտիոքում, յայտարարէին:

Ճանապարհին նրանք պատահեցան Ֆլաւիանին: Կարճ ողջոյնից յետոյ իմացան թէ ով է գնացողը, ո՛ր և ինչ նպատակով:

— Ո՛հ, Արեապան հայր, դու ուշացար, ասացին էլլեբեխը և Կեսարը, Կայսրը արդէն իւր կամքը յայտնեց և մենք վճիռը տանում ենք Անտիոք: Գնանք միասին յետ. Կ. Պօլսում դու ոչինչ չես կարողանայ անել:

— Ես, ճշմարիտ է, ոչինչ չեմ կարող անել, բայց Աստուած կարող է, հեղութեամբ պատառնանեց Ֆլաւիանը, Աստուած բռնեց Աբրահամի դանակից, երբ նա արդէն բարձրացել էր կապուած Իսահակի վրայ: Եթէ Աստուած հաճելի լինի այժմս էլ կբռնէ այն դանակից, որը բարձրացած է խեղձ Անտիոքի վրայ: Ուրեմն դուք գնացէ՛ք Անտիոք Կայսեր կամքը կատարելու, իսկ ես կգնամ Պօլս ինձ ուղարկող Աստուծոյ կամքը կատարելու: Միայն աղաչում եմ, երբ սկսէք Կայսեր կամքը ի կատար ածել, մի՛ մոռանաք և Աստուծոյ կամքը: Թող ինքն Աստուած ձեր քայլերը ուղղէ դէպի կայսեր և նրա մարդկանց բարիքը: Էլլեբեխը և Կեսարը քրիստոնէայ էին և Ֆլաւիանի հանդիպումը զօրեղ տպաւորութիւն թողեց նրանց վրայ: Նրանք երկար ժամանակ առաջ էին գնում լուռ, խոր մտածման մէջ ընկղմուած:

— Ինչի՞ վրայ ես մտածում, հարցրեց Կեսարը

— Շատ բանի վրայ. կայսեր, Անտիոքի, Ֆլաւիանի, ինձ, վրայ: Գիտե՞ս, Կեսար, ես կցանկայի հէնց այժմս լինել Ֆլաւիանի տեղ և գնալ Պօլս իրրեւ Աստուծոյ կամքի պատգամաւոր, քան այս ծրարներով Անտիոք դնալ:

Կեսարը ի խոր օրտէ հառաչեց:

— Ես էլ նոյն մտքին եմ: Ես ա՛յժմ միայն հասկացայ, թէ որպիսի մեծ միտք կայ Տէրունական աղօթքի այս խօսքերի մէջ. «եղիցին կամք քո, որպէս յերկնս և յերկրի». և որպիսի՛ անդունդ այստեղ, երկրի վրայ, Աստուծոյ կամքի և մարդկային կամքի մէջ:

Արեւելքում լուրերը զարմանալի արագութեամբ են տարածուած և ժողովրդի ասէ-կօսէն էլլեբեխից և Կեսարից շատ առաջ տեղ հասաւ: Անտիոքում նրանց գալուց մի քանի օր առաջ լուր տարածուեց, որ Ֆլաւիանը ուշացել է՝ որ գալիս են թագաւորական աստիճանաւորներ և արեւնալի վճիռ պէտք է կայացնեն:

Սարսափ տիւրեց քաղաքին: Ժողովրդին թւում էր, որ Թեոդոսի ցառման պատգամաւորները արդէն մօտ են և շուտով կսկսեն դործել կախաղանները: Ասում էին, որ մօտենում են նորանոր զօրագնացիք և որ պիտի սկսուի քաղաքացիների միահամուռ կոտորած: Բոլորը դիմեցին Մայր եկեղեցի՝ այնտեղ թագ կենալու, սեղանի հովանու ներքոյ պաշտպանութիւն դնելու համար: Սաստիկ իրարանցում ընկաւ: Մարդիկ ընկնում էին, խեղդում, իսկ ամբոխը նորանոր խմբերով ներս էր խուժում սաստկացնելով նեղութիւնը:

Եկաւ քաղաքապետը և սկսեց ահաբեկութիւններին հանգըտացնել: Նա երգում էր որ առ այժմ ոչինչ վտանգ չկայ, որ դեռ ևս ոչինչ յայտնի չէ, որ զօրքի մասին ինքը ոչինչ չէ լսել: Ժողովուրդը հանդարտուեց և ցրուեց:

Այն ժամանակ Յովհաննէ դիմեց ունկնդիրներին նոր ճառով: Նա ասաց.

— Ես արդէն քաղաքապետին շնորհակալութիւնս յայտնեցի նրա հոգատարութեան համար, որ լինելով հեթանոս, եկաւ այստեղ (եկեղեցի) և ձեզ հանդատացրեց խաղաղացուցիչ յոյսեր տալով: Բայց ձեր տեղ ես շատ ամաչեցի: Ես չգիտէի թէ ինչպէս պահուիմ ամօթուց: Ես պէտք է կարմրէի, որ այնքան շատ և երկարատե եկեղեցական քարոզներից և հոգևոր միջնորդութիւններից յետոյ հարկ եղաւ արտաքին ուրիման, քաղաքական իշխանութեան խրատին: Այն ժամանակ ինչ միտք ունի ձեր այստեղ հաւաքուելը և քրիստոնէական կեանքի լուսաբանութիւնը լսելը: Մի՞թէ լսողութիւններիդ հաճոյք պատճառելու համար միայն: Եթէ դուք այստեղ լինալու էք կենդանի աւետարանական ջրով, իսկ տուն էք դառնում դատարի և կեանքի մէջ գործում էք չոր ու ցամաք հոգւով, ինչ օգուտ այդ լիութիւնից: Ըմբշամարտին ցոյց տուր ոչ թէ խրատ լսելիս, այլ դօտեմարտի ժամանակ. նոյնպէս և ջերմեռանդութիւն ցոյց տուր ոչ թէ միայն ունկնդրութեան, այլ և գործունէութեան ժամանակ:

Ո՛ւր է ուրեմն ձեր հոգու տոկունութիւնը, ձեր քրիստոնէական արժանապատուութիւնը, ձեր հաւատը առ Աստուած և անձնուրութիւնը դէպի նրա կամքը: Զեզ համար քաղաքա-

պետի խօսքը աւելի ոյժ և ներգործութիւն ունի, քան Արարչի խօսքը: Չէր խղճի խաւարը և ձեր հոգու մէջ Աստուածային արգարութեան պայծառ երեսի սքողութիւնը աւելի քիչ, քան ձեզանից դժգոհ քաղաքապետի երեսի ստուերը: Եւ դուք վախենում էք ոչ թէ հոգու նեղութեան և մեղքի կապանքներից, այլ բանդարգելութիւններից: Ամեն օր հոգւով մեռնելով և անհոգութեամբ ձեր մէջ Աստուծուն սպանելով՝ դուք սարսափում էք մարմնի մահից: Նայեցէք նրան որ գրել է իւր մտին «Ես Պօղոս, կալանաւոր եմ ի Քրիստոս» (Իլիլիպ. ա.) և սովորեցէք նրանից: Նրա համար մի սարսափելի բան կար միայն—անջատուել Քրիստոսից, իսկ մնացեալ բոլորը, որ սրան չէր վերաբերում, նա ոչ ցաւալի էր համարում և ոչ հաճելի: Այն բռնաւորները և ժողովուրդները, որոնք շնչում էին ցաւումով, նրան թուում էին իբրև մոծակներ, իսկ մահը և անհամար տանջանքները տղայական խաղալիքներ. բացի այն դէպքերից, երբ նա տանջանք էր կրում Քրիստոսի համար, այն ժամանակ նա հրճւում էր իւր կապանքներով այնպէս, ինչպէս Փագաւորը՝ իւր ոսկեղէն թագով: Նա նոյն իսկ բանդում պարում էր ինչպէս երկնքում: Եւ վերջերս ու գանակոծութիւններ ընդունում էր աւելի բաւականութեամբ, քան ուրիշները ընդունում են պարգևներ: Դրա համար էր որ Փետտոսի մօտ դատի գալով, նա դուրս եկաւ գերելով դատաւորի սիրտը: Այդպէս պէտք է լինէր և այսօր: Պէտք էր և քաղաքապետը զարմանար ձախորդութեան ժամանակ ձեր ցոյց տուած ազնիւ արիւթեան վրայ և այստեղից հեռանար ձեր վարք ու բարքից դաս առնելով: Իսկ դրա փոխարէն նա խրատում էր ձեզ, մէկ հանդարտեցնում, մէկ յանդիմանում ձեր այդ անժամանակ և անմիտ երկիւղի համար: Մենք, քրիստոնեաներս, ի՞նչպիսի աչքերով պիտի նայենք անհաւատների վրայ, երբ այդպէս վախկոտ ենք: Ի՞նչ լեզուով պէտք է խօսենք և համոզենք նրանց չվախենալ առաջիկայ ձախորդութիւններից, երբ մենք այս խառնակութեան ժամանակ նապաստակից էլ երկնքում դարձանք:

Ունինդիրները շփոթուած ցրւում էին աները և աւելի հանդիստ սրտով սպասում էին կայսերական առաքնաւորներին: Սակայն վրդովմունքը չանցկացաւ: Ամեն մարդ բերում էր մի նոր լուր և Անտիոքին տիրում էր մէկ վախ ու սարսափ, մէկ յոյս և հանդստութիւն. վերջապէս Էլլիբիւր և Կեսարը եկան:

Նրանք քաղաք մտան մեծ զօրքի գլուխ անցած: Անտիոքի վրայով ոտնկում անց կացաւ: Փողոցները լեքն էին ժողովրդով, բայց ամեն ինչ լուռ էր: Մարդիկ զգում էին որ փոթորիկ է

մօտենում, որ նա արդէն վրայ է հասնում, կախուած է, բայց չգիտէին թէ ո՞ւմ և ինչպէս պիտի կործանէ:

Ամենավատ հետեանքի էին սպասում:

—Արդեօք այս գործին Կայսրը ինչպէ՞ս նայեց, հարցնում էին Էլլիբիւր և Կեսարին տեղական լշխանաւորներից ծանօթները:

—Վատ. Կայսրը սաստիկ զայրացած էր:

—Ի՞նչ պատիժներ են նշանակուած.

—Չգիտենք, հրամանը կնքած է: Կարգադրուած է հրապարակում բաց անել և կարգալ: Կործում ենք լաւ բան չի դուռ դալ:

Հաղարաւոր սգազգեստ, դունատ դէմքով ամբոխը բռնել էր կուսակալի տան առաջի ամբողջ հրապարակը:

Էլլիբիւր և Կեսարը բարձրացան պատրաստած ամբիոնի վրայ, ծրարք բաց արին և սկսեցին կարդալ:

Ա. Անտիոքը զրկւում է իւր բոլոր արտօնութիւններից և անցնում է հասարակ քաղաքների կարգը: Արեւելքի մայրաքաղաք է ընտրւում Լաոդիկէան:

Բ. Թատրոնները, կրկէսները, բաղանիքները և այլ զուարճութեանց տեղերը փակւում են. Դաֆնան, Անտիոքի պարծանքը, մատնւում է լուրթեան:

Գ. Ժողովրդին, կատարեալ աղքատներին, կրճատւում է ձրի հաց տալը, ինչպէս այդ լինում էր առաջ՝ նման Պօլսին և Լաոդիին:

Դ. Առաջադրւում է գործի նոր և խտագոյն քննութիւն: Բոլոր յայտնի մարդկանց բռնել և շղթայակապ անել: Կասկածաւորներին տանջանքի ենթարկել և յանցաւոր դուրս եկածին անյապաղ մահուան դատապարտել:

Ամեն մի որոշումը ամբոխը լսում էր, որպէս կայսակի հարուած:

—Անտիոքը մայրաքաղաք չէ. խայտառակութիւն, ստոնութիւն ամբողջ Արեւելքի առաջ:

—Փակուած են բաղանիքները, կրկէսները, թատրոնները, Էլլիւր ամբողջ զուարճութիւնները:

—Հացի բաշխում ևս չէ լինելու. այս ի՞նչ է. հաղարաւոր Բարդիկ սովամահ պէտք է լինի:

—Իսկ վերջինը դառնագոյնն է. բանտեր, տանջանքներ, կախազաններ:

Հրապարակը թնդաց լաց ու շիւանով: Շատերը շորերն էին պատառոտում, կրճքները ծեծում բռնկեցով. գլխներից ընկնում և մաղերը փետում: Միևնոյն ժամանակ զինուորները

չըջապատում էին ամբոխին և լռեանքներ յուրմունքով շատերին տեղն ու տեղը կախանաւորում էին: Ձինուորներն միւս մասը տներն էր մանում և բոլոր կառնածաւորներին յափշտակում—տանում: Երեկոյեան դէմ բանդերը լեւի—լեցուն էին: Սկսեցեալ հարցմունքներ, տանջանքներ և հարելաւոր մարդիկ հէնց այստեղ մահուան դատապարտուեցան: Իսկ զիշերը հրապարակում պատրաստութիւն էին տեսնում մահուան պատիժներ տալու: Պատրաստում էին կառնափման տեղեր, խարոյկներ, ամբացնում էին սղոցելու գործիքներ:

Առաւօտը բացուեցաւ: Երկինքը մռայլ էր. քաղաքի վրայ կախուած էր սև ամպ և երեւի պատրաստում էր արցունք թափելու:

Ելլեբէխը և Կեսարը կռնակալի պալատից դուրս գալով քաղաքի գլխաւոր փողոցով ուղևորուեցան դէպի կառնափման տեղը: Փողոցը դատարկ էր. ոչ ոք չէր երևում: Օդի մէջ տիրում էր ինչ որ երկիւղ. միայն լսում էր Ելլեբէխի և Կեսարի պահակ զինուորներն ոտների տրոփիւնը:

Յանկարծ հեռուից երգեցողութեան ձայն լսուեց: Թէ ինչ էին երգում չէր կարելի հասկանալ, բայց որքան լսում էր, երգողները շատ էին: Երգեցողութիւնը մէկ ցածրանում, մէկ բարձր էր հնչում, կարծես փոխ—փոխ էին երգում: Այնպէս էր թւում որ մի քանիոր երգում են, միւսները ձայնակցում:

—Այս ինչ երգեցողութիւն է, ուսերը վեր քաշելով ասաց Ելլեբէխը. կարծեմ երգելու ժամանակ չէ: —Կեսարը լարեց լսողութիւնը:

—Աղօթքի է նման. արդեօք չե՞ն թաղում մէկին:

—Շատ բարձր են երգում. ձայներ էլ շատ են լսում:

Երգեցողութիւնը քանի գնում աւելի որոշ էր լսում: Ձայնը գալիս էր Անտիոքի շրջապատի լեռներից: Նոյն խի կարելի էր ընդհանուր եղանակը ևս հասկանալ: Քիչ ժամանակից կողքի փողոցներից՝ հեռում երևացին և երգիչները: Նրանք դուրս եկան լայն, խիտ կարգերով և շուտով բռնեցին գլխաւոր փողոցի հակառակ ծայրը:

Հետևիտ երգողները իրանց առաջ տեսնելով նորեկ բարձրատիճան պաշտօնեաներին՝ շրջապատում փառահեղ հետևորդներով, կանգ չառան: Նրանք գնացին Ելլեբէխի և Կեսարի առաջ՝ շարունակելով երգեցողութիւնը:

Շուտաւազ բարձրատիճան պաշտօնեաները ձիերը կանգնեցրին և հարցական հայեացք ձգեցին իրանց հետևորդներին վրայ:

—Ինչ է նշանակում այս և ինչ են երգում դրանք.

Ոչ ոք ոչինչ չէր հասկանում: Քչերն էին հասկանում և

երգեցողութիւնը: Ամբոխը երգում էր տեղական, ասորական լեզուով: Երգում էին սաղմոս.

Ամենքից առաջ գալիս էր մի խումբ քաղաքում չտեսնուած, օտարոտի ծերունիների: Նրանք հալ ու մաշ էին եղած և արեակէջ, ցնցոտիներով ծածկուած, գզգզուած մորուքով և բաց գլխով: Նրանք երգում էին այնպիսի խալոտ ձայնով, որ կարծես երկարատե անգործութիւնից ժանգոտել էր.

—Մի՛ յուսայք յիշխանս, յորդիս մարդկան, զի ոչ դոյ ի նոսա փրկութիւն, ալէլուիա»: Ամբոխը նրանց բերանից առնելով ձայնեց—ալէլուիա»

Այդ «ալէլուիան» քանի գնաց աճեց, անցաւ հազարաւոր ցաւալի հառաչով և հետզհետէ լսուեց հեռւում՝ ամբոխի յետևը: Եւ դեռ ևս այստեղ չէր կտրուել «ալէլուիայի» ձայնը, ծերունիները առջևից շարունակեցին սաղմոսը:

—Ելցէ հոգի ի նոցանէ և դարձցին անդրէն ի հող և յայնմ աւուր կորեցեն ամենայն խորհուրդ նոցա, ալէլուիա. «Ալէլուիա՛, ալէլուիա՛, ալէլուիա՛» կրկին հազարաւոր ձայներով աղաղակեց ամբոխը:

—Երանի՛ ում Տէր Աստուած Յակովբայ օգնական է նորա և յոյս նորա ի Տէր Աստուած է, որ արար զերկինս և զերկիւր, զծով և զամենայն որ ի նոսա: Որ պահէ զճշմարտութիւն յաւիտեան և առնէ իրաւունս զրկելոց, տայ զհաց քաղցելոց—ալէլուիա՛.

Ամբոխը գոռաց ի պատասխան—ալէլուիա՛.

—Մեծ է Տէր մեր և մեծ է զօրութիւն նորա. իմաստութեան նորա ոչ գոյ բաւ. օրհնեցէք զՏէր խոստովանութեամբ, սաղմոս ասացէք նմա օրհնութեամբ: Որ զգեցոյց զերկինս ամպօք, պատրաստ արար զանձրև յերկիւր, բուսոյց զխոտ ի լեւինս և զգալարի ի ծառայութիւն մարդկան. Որ տայ անասնոց զկերակուր իւրեանց, ձագուց ագռաւուց, ոյք կարգան առ նա—ալէլուիա՛.

Ամբոխի միջով անցաւ նոր ալէլուիա՛, ալէլուիա՛, ալէլուիա՛.

Ելլեբէխը և Կեսարը կանգնած էին կախարդուածի պէս: Այդ «ալէլուիաները», որոնք հնչում էին փողոցի վերի՝ հառաւակ ծայրից և գալիս էին իրանց հանդէպ, ծածկեցին թէ Խոզոտի հրամանը, թէ երեկուայ տանջանքները և թէ առաջիկայ մահուան պատիժները:

Նրանք կամենում էին կրկին ու կրկին լսել հաղար ձայնի «ալէլուիա»:

—Ո՞ւր են գալիս դրանք, ասաց պահակ զինուորների գլու-

խաւորը, որ կանգնած էր Կեսարի մօտ: Նրանք այդպիսով կարող են մեր ճանապարհը բռնել, արգելել մեզ, պէտք է շտապել:

— Եւ իսկապէս, ի՞նչ ենք անում մենք, շտապով վրայ բերեց Ելլիբիսը, օ՛ն առաջ:

Ծերունիները երգում էին.

— Ոչ թէ ընդ զօրութիւնս ձեռք կամեցաւ Տէր և ոչ ընդ իրանս առն հսկայի հաճեցաւ: այլ հաճեցաւ Տէր յերկիւղածս իւր և ընդ այնոսիկ, ոչ ը յուսան յողորմութիւն նորա:

Այժմ ամբողջ արդէն մօտ էր: Բոլոր առաջից եկողներին կարելի էր տեսնել: Ուշադրաւ տեսարան էր: Գնում էին Նիհար, երկարամօրուս, աչքերի վրայ կախ ընկած սպիտակ ունքերով ծերունիներ: Եւ մանք յենուելով ճիւղօտ դաւաղանի վրայ, ումանք էլ այնպէս, առանց դաւաղանի: Նրանց երեսի կնճռոտ կաշին լեռների քամիների և արևի կիզիչ տաքութեան ազդեցութիւնից սևացել էր: Նոյնպիսի սև-մոխրագոյն ստերը մերկ էին: Նրանց չորացած ուսերը ծածկուած էին կամ մորթով, կամ ուղտի բրդից հիւսած կոշտ կտորով:

Դրանք ճգնաւորներ էին, շրջակայ լեռների ընակիչներ: Առանձնանալով իրանց այրերի մէջ, որոնք գտնւում են գոթար մօտջելի լեռնազաւթների զառնիւլայրերում, նրանք վաղուց անձնատուր էին եղել իրանց փակ հոգեկան աշխարհին: Նրանք լեռների լուսութեան և քարանձաւների մթութեան մէջ խորամուխ էին լինում իրանց հոգու մէջ և այնտեղ փնտրում Աստծուն այնպէս, ինչպէս ուրիշները նոյն լեռների վերի շերտերում փնտրում էին ոսկի և թանգաքին քարեր:

Նրանցից շատերը տասնեակ տարիներ Անտիոքի փողոցները չէին տեսած: Նրանք այստեղ գործ չունէին, նրանք այս քաղաքում աւելորդ էին, օտար քաղաքային աղմուկին:

Բայց այժմ ուրիշ բան էր. քաղաքի վրայ կախուած էր մահը: Ժողովուրդը յուսահատ դուրս էր. ու՛ր կարող էր, փախչում էր լեռները, այնտեղ փնտրում փրկութիւն, ծերերի մօտ ապաստան խնդրում: Ճգնաւորները իմացան թագաւորի ցասման գուժաբերների գալուստը, իմացան նոյնպէս նշանակուած մահուան պատիժների մասին և վճռեցին իրանց լեռներից իջնել Անտիոք:

— Գնանք մահուան դատապարտուած մեր եղբայրների մօտ, կանչում էին նրանք իրար, շրջելով այրերը և ժայռերի մէջ գտնուող աղքատիկ խոճիթները:

— Թող խնդրենք, աղերսենք նրանց փոխանակ, իսկ եթէ խնդրներս անգոր լինին, մեռնենք նրանց համար: Անտիոքա-

յքը երբ ճգնաւորների մօտենալու համբաւը առանձնապէս խմբերով ընդ առաջ եկան և նրանց հետ միասին ուղեորուեցան Ելլիբիսի և Կեսարի ճանապարհը կտրելու:

Գլխաւոր փողոցի շրջապատյալի վրայ, որ տանում էր դէպի պատի հրապարակը, իրար հանդիպեցին երկու խմբեր. Բարձր աստիճանաւորները իրանց հետեորդներով և ճգնաւոր ծերունիները ժողովրդի հետ: Երգեցողութիւնը լռեց:

Ժողովուրդը կանգնած էր պատի պէս և արգելում էր փառահեղ զօրազնի ճանապարհը:

— Ճանապարհ տուէք, դուռաց պահակների գլխաւորը:

Ամբոխը կանգնած էր անշարժ: Առաջ եկաւ մի ճգնաւոր. նա ամենից աւելի չոր էր, մարմինը նման էր կմախքի. Կաշուի տակի ոսկորները կարելի էր համարել:

Նա շտկուեցաւ, որչափ ներում էր իւր բազմամեայ ծերութիւնը, հաստատուն քայլերով և անվեհերութեամբ մօտեցաւ բարձր աստիճանաւորներին և ձախ ձեռքով բռնելով Կեսարի ձիու սանձից, աջ ձեռքով Կեսարին և Ելլիբիսին ցոյց տուաւ գետինը: Կեսարը մտածեց թէ արդեօք նոր խռովութիւն չի սկսւում, ծերունու ձիուց իջնելու պահանջը կոշտ յանդգնութիւն համարեց և սրից բռնեց, որ խփէ յանդուգն ծերունուն. ծերունին այդ միջոցին ինչ որ մի բան էր ասում. բայց Կեսարը ոչինչ չէր հասկանում, ծերունին խօսում էր տեղական, ասորերէն լեզուով, որ բարձրաստիճան Յոյնին անհասկանալի էր: Ամբոխը տեսնելով ծերունու գլխի վրայ բարձրացած սուրը, աղաղակեց ինչպէս վերաւորուած վայրենի գաղան:

— Մի՛ դիպչիր, սուրդ տեղը դիր. դա գարեհեղ է, Մակեդոն գարեհեղը:

Կեսարը բարձրացած աղաղակն էլ չհասկացաւ, բայց պահակ գնդի գլխաւորը խիտն բռնեց նրա ձեռքից: Վերջինս հասկացաւ ժողովրդի աղաղակը և իմացաւ որ իրանց առաջ կանգնած է Արեւելի բոլոր քրիստոնեաներից յարգուած սուրբը:

— Տէր իմ, Կեսարի ահանջին փոփոսաց զօրապետը, ուր Մակեդոնն է, մեծ մենակեացը: Նա արգէն շատ ու շատ տարի է, որ իրան ներդրութիւն չի պատճառում կրակ վառելու կերակուր պատրաստելու համար: Ոչինչ չի եփում: Միմիայն չոր գարի է ուտում: Ասում է որ մենք մեր փորը Աստուած ենք դարձրել, մեր խոհանոցներում չինել ենք նրա համար սեղաններ և միայն այն ենք մաշակում, թէ ի՞նչպիսի համադամ զոհաբերութիւններ անենք նրան: Իսկ ինքը փորին չի ուղում ծառայել, այլ . . .

—Գլտեմ, լսել եմ, ընդհատեց Կեսարը, վեր եկաւ ձիուց և յարգոյաբար դուռը խոնարհեցրեց Մակեդոնի առաջ: Նոյնպէս և Ելլիբելը, որ թանգագին հանդերձներ էր հագած, ոսկեայ ձեռնապաններով և ծնկապաններով էր զարդարուած, յարգանքով խոնարհուեց դռնը և շորերով ծերունու առաջ:

—Ի՞նչ ես ուզում, հայր, հարցրեց Կեսարը:

Մակեդոնը դարձեալ սկսեց մի բան ասել ասորերէն, նա յունարէն չգիտէր: Մօտեցաւ կուսակալը և սկսեց ահանջ դնել Մակեդոնի խօսքերին: Վերջինս առում էր:

—Մենք եկել ենք այնտեղից, ամպերի մէջ ցցուած լեռներից. այստեղ ուղարկուած ենք Աստուծոյ կողմից՝ յանուն երկրի կամքի դադարեցնելու ամեն մի երկրային վրէժխնդրութիւն: Յետ դարձէք կայսեր մօտ և ասացէք նրան, որ Անտիոքում ժողովրդի ձեռքով կործանուած պղնձէ արձանները կարելի է վերականգնել, իսկ եթէ Թէոդոսը ոչնչացնէ Թէկուզ մի կենդանի, անձեռագործ արձան, մի մարդ, այն ժամանակ նրա համար անհնարին կլինի վերականգնել մահուան մատնուածի մի մազն անգամ: Թող ուրեմն դադարեցնէ նշանակուած անողորմ և անսիրտ ոչնչացումը ոչ թէ արդէն մեռած թագաւորական արձանների, այլ կենդանի Աստուծակերպերի:

Մակեդոնի խօսքերը շլացրին նոյն իսկ հեթանոս կուսակալին:

—Հոգւոյ որպիսի՞ ոյժ, մտածեց նա և յունարէն թարգմանեց Կեսարին:

Ելլիբելը և Կեսարը համաձայնեցան, որ այդպիսի խօսքերը չի կարելի չլսել, որ պէտք է կայսեր հաղորդել Անտիոքի նոր բարեխօսների մասին:

—Մարդ չի կարող ձեզ կանգնեցնել, բայց Աստուած կարող է, յիշեցին նորա ճանապարհին Ֆլաւիանի խօսքերը և թեթեւ շունչ քաշեցին:

—Ի՞նչ անենք ուրեմն, հարցրեց կուսակալը:

—Առ այժմ պատիժները յետաձգենք և կրկին հարցնենք կայսեր:

—Իսկ ո՞վ է հարցնելու, ո՞վ կյանդգնի գնալ Պօլիս կայսերական կամքի փոփոխման համար խնդրելու, դարձեալ հարց առաջարկեց կուսակալը:

—Ե՛ս, հարտատապէս ասաց Կեսարը, Մակեդոնը ի՞մ ձիուն կանգնեցրեց, ինձ դիմեց խօսքով. ուրեմն ես էլ պէտք է գնամ. Աստուծոյ պարզ ցուցմունքն է այս:

—Թող այդպէս լինի, համաձայնեց Ելլիբելը, բայց եթէ մի բան պատահի, պատատխանատու ենք երկուսս: Ես պա-

Անտիոքացիք սիրտ առան, նրանք տառաւ էին.

— Այժմ կարելի է հանդիսաւ լինել.

— Հիմա կայսրը կ'ըսի. գրողները հասարակ մարդիկ չեն, այլ տուրք հայրեր:

— Լռակեանքներն են խօսում:

— Փռնք Աստուծոյ, Կեսարն էլ մեր կողմն է:

— Դէ՛հ, փորձանքը անցկացաւ: Այժմ դատիկը կարող ենք ուրախ աօնել:

Անցաւ մեծ պատի կէսը և թեթևամիտ Անտիոքը՝ մոռանալով ոչ միազուցուայ անհանգստութիւնը, սկսեց Զատիկի տօն տարբելու մասին մտածել:

Որպէս հոգատար բժիշկ Յովհանն ուշադրութեամբ հետևում էր իւր անհոգ հոգեւոր հօտի ամեն մի փոփոխութեանը և նոր քարոզի մէջ խսկոյն և եթ ի նկատի առաւ իւր հօտի նոր տրամադրութիւնը:

— Շատերը, սովորեցնում էր Յովհանն, ուրախանում են և տառաւ իրար. «Մենք յաղթեցինք՝ մեծ պատի կէսը պահած ենք»: Այդպիսիներին խնդրում եմ չուրախանալ պատի կէսը պահանջուին համար, այլ թող ուշադիր լինեն արդեօք պահած ենք է իրանց ներսում եղած չարութեան կէսը և այն ժամանակ միայն կարող են ուրախանալ և հրճուել: Ուստի և թող ամեն մէկը մտածի թէ իր սր պահանջութիւնն է ուղղել և ինչպիսի բարի յատկութիւն ձեռք բերել. ի՞նչ վատ բանից է ազատուել և ինչո՞ւմ լաւացել. իսկ եթէ միայն պատ է պահել առանց ուղղուելու, այդ բոլորովին անօգուտ է: Նա որ չի պահում, կարող է թողութիւն դնել՝ պատճառելով մարմնի անկարողութիւնը. իսկ ի ներքուստ չուղղւողը ի՞նչ արդարացում կարող է դնել:

Դու չես պահել հիւանդութեանդ պատճառով, շատ լաւ. տակաջն ինչո՞ւ չես հաշտուել թշնամիներեդ հետ. ինչո՞ւ չես ներել նրանց, դու ինձ այն պատասխանիր: Արդեօք այդտեղ ևս չե՞ս ուղղում պատճառ բերել հիւանդութիւնդ: Եւ դարձեալ եթէ դու սրտումդ աճեցնում ես նախանձ և չարութիւն, ինչո՞ւ ես արդարացնում քեզ. հիւանդութեամբդ. ճիշդ է, դրա պատճառը հիւանդութիւնն է, բայց ոչ մարմնի, այլ հոգեւոր հիւանդութիւն: Եւ ահա հոգին հիւանդ է դանդաղան ցաւերով, անթիւ վէրքերով: Դրանց բժշկութեան՝ ուղղելու ժամանակն է պատը: Ահա նա վերջանում է, տակաջն մենք բժշկութիւնը դեռ չենք սկսել: Եւ չենք էլ մտածում այդ մասին: Միայն ուրախ ենք, որ ժամանակը անց է կենում, պատը պահապան է, չուսով Զատիկ կգայ: Ի՞նչ է մեր ու-

լախութեան պատճառը. ճիշդ է Զատիկը կդայ: Բայց չէ՞ որ մենք Ս. Յարութեան օրերին էլ կմնանք նոյն յարութիւն չառած մեռեալները մեր սրտերում:

Եւ այդպէս ամեն օր Յովհաննէս խօսում էր ապաշխարութեան մասին: Իւր խօսքով բաղխում էր ժողովրդի սիրտը, աշխատում էր զարթեցնել, ամբացնել լաւագոյն բարի գգացմունքներ: Այդ միջոցին Ֆլաւիանը Կ. Պօլսում ի զուր էր կայսեր հետ տեսակցութիւն խնդրում: Թէոդոսը չափազանց գայրացած խռովայող Անտիոքի վրայ, չէր ուզում տեսնել իսկ նրա ճերմակաւորդ հովուապետին:

— Թող յետ դառնայ, աղաղակում էր նա խեղդուելով կատաղի ցառումից: Նրա տէրտէրական գործը չէ՛ իմ կարգադրութիւններին խառնուելը: Ես կսովորեցնեմ՝ նրանց յարգել արձաններին: Ես կտնայեմ նրանց դողալ իսկ իմ անունը լսելիս:

Ֆլաւիանին յայտնեցին Թէոդոսի ցառման մասին և խորհուրդ տուին վերադառնալ:

— Յետ դարձի՛ր, որբաղան, ասում էին պալատականները, մենք օտար լինելով հանդերձ՝ վախենում ենք քո փոխանակ. կայսրը գայրացած է: Նա այդպիսի բոլորներին սարսափելի է. պալատում այդ միջոցին բոլորը դողում են նրա առաջ:

— Ի զուր, հեղաբար գլուխը շարժելով ասաց Ֆլաւիանը, դողալ պէտք է միմիայն Աստուծոյ առաջ, իսկ կայսեր ցատումը պէտք է մեղմացնել:

Պալատականները ժպտացին:

— Մեղմացնէ՛. Դու, որբաղան, գործը շատ միամիտ կերպով ես ըմբռնում: Ո՞վ կյանդգնի օրէկ բանի մէջ արգելք հանդիսանալ կայսեր:

— Դուք բոլորդ, հաստատապէս ասաց Ֆլաւիանը, եթէ միայն դուք Կեսարի փաղաքշոյններ չէք, եթէ նրա խղճալի հաճոյակատարները չէք, այլ հաւատարիմ ծառաներ. եթէ զօսանքի ժամանակ կայսրը պատահամբ գայթի, դուք բոլորդ վազ էք տալիս նրան բռնելու, որ չընկնի. ի՞նչպէս էք ուրեմն թոյլ տալիս, որ նա ընկնի ցառման անմտութեան մէջ, չէք բռնում նրան, չէք թուլացնում նրա անկման ոյժը:

Պալատականները ուսերը վեր գցեցին, զարմացական հայացք ձգեցին Ֆլաւիանի վրայ և ցրուեցին. նրանք մտածում էին:

— Տարօրինակ մարդ է, կարծես փոքր երեխայ լինի:

— Հի՛ն միամիտները է:

— Այդ գաւառացիները բոլորը այդպէս են երեւակայում գործը. Այ փորձիր, մէկ գնա՛ մի խօսք ասա:

տիժները կվերացնեմ մինչև նոր վճիռը: Հէնց այդպէս էլ ասա՛ Կ. Պօլսում այն դէպքում, երբ անբաւականութիւն ծագի գործի այս տեսակ ընթացք ստանալու պատճառով:

— Շուտով հասիր հրապարակ, յանձնարարեց նա պահակի գլխաւորին և ասա՛. «Այսօր մահուան պատիժ չի լինիլ». թող դատապարտեալներին կրկին յետ տանեն բանտ: Նրանց համար կայսեր նոր դիմում կլինի:

Ժողովուրդը ճանապարհ բաց արաւ և պահակի գլխաւորը ձիով հասաւ հրապարակ. իսկ բարձրաստիճան պաշտօնեաները և նրանց հետևորդները դարձան յետ: Նրանց հետևեցին ճգնաւորները ժողովրդի հետ: Կեսարը խնդրեց նրանց, որ իրանց կողմից մի նամակ դրեն Թէոդոսին: Այդ միջոցին երկնքի մի մասում ամպերը ցանցառացան և դաբնանային պայծառ արեգակի շողշողուն լոյսը թափանցեց երկրի վրայ, անցկացաւ հաղարաւոր ամբոխի միջով և կանգ առնելով խայտաղ բարձրաստիճան պաշտօնեաների ոսկեայ սաղաւարտների վրայ:

Երկինքը ժպտաց. արեգակը խայտաղ ուրախութեամբ խօսում էին ժողովրդի մէջ: Իսկ ճգնաւորները նոր սաղմոս էին երգում:

— Գովեա՛ Երուսաղէմ՝ զճէր և օրհնեա՛ զԱստուած քո Սիւն. Զի զօրացոյց զնիգոս դրանց քոց և օրհնեաց զորդիս քո ի քեզ. Որ եդ զսահմանս քո ի խաղաղութեան, պարարտութեամբ ցորենոյ լցոյց զքեզ: Որ առաքէ զբան իւր յերկիր, վաղվաղ ընթանան պատգամը նորա—ալէլուիա՛:

Եւ հաղարաւոր ձայներ այժմ ուրախ ձայնեցին—ալէլուիա: Թէև քաղաքի հրապարակում տեղի ունենալիք մահուան պատժի առժամանակեայ վերացումը մի փոքր հանգստացրեց շատերին, մահաւանդ դատապարտութեան մերձաւորներին, սակայն քաղաքը ընդհանրապէս վհատուած էր, բոլորի տըխրութեան պատճառը այն էր, որ Անտիոքը զրկուում էր իրաւունքներից և առաւելութիւններից: Նրանք սովոր լինելով ձիարշաւների, կրկնների, դանազան տեսարանների, բազանիւններում ժամերով զրոյց անելու՝ այժմ ցառում էին որ քաղաքում վերջանում են ձիարշաւները, փակուում կրկններն ու բազանիւնները:

Յովհան Ոսկերեւանը՝ ցառելով քաղաքացւոց այդպիսի փոքրոգութեան վրայ, որ քաղաքի այդ ծանր օրերում իսկ աւելի մտածում էին դատարկ զուարճութեանց և արտաքին գովասանութեան մասին, քան իրանց ներքին հոգեկան վերանորոգման մասին, ունկնդիրներին դիմեց նոր քարոզով:

— Դուք ցառում էք որ ձեր քաղաքը զրկուած է առա-

ւելութիւնները: Քայց որ հասկանաք թէ ինչու՞մ է կայան-
նում քաղաքի առաւելութիւնները, այն ժամանակ պարզ
կերպով կատեսէք որ եթէ դուք, քաղաքում ապրողներդ, չո-
չընչացնէք այդ առաւելութիւնները, ուրիշ ոչ ոք չէ կարող
նրանց խելի ձեր ձեռքից: Հասկացէք որ քաղաքի զարդը և ա-
պահովութիւնը կազմում է ոչ թէ նրա մեծութիւնը, այլ քա-
ղաքացիների հոգեկան արժանաւորութիւնը:

Ինձ համար այն քաղաքը, որի միջից բացակայ են Աս-
տուածասէր բնակիչներ, յետ ընկած գիւղից էլ վտան է, դա-
տարկ այրերից էլ անփառունակ, թէև թաքաւորներից հազա-
րաւոր պատիւներ ստանայ: Հետեապէս եթէ ուղում ես դո-
վել քո քաղաքը մի՛ խօսիր նրա գլխաւորութեան մասին և
ոչ նրա սքանչելի արուարձանի, Դաֆնայի մասին, ոչ նոճիների
մեծութեան ու շատութեան և ո՛չ քաղաքի բազմամարդ լի-
նելու մասին: Մի՛ խօսիր և այն մասին, որ քաղաքը ունի վա-
ռահեղ և գեղեցիկ շինութիւններ, կամ բազմաթիւ կոթող-
ներ, ընդարձակ սրահներ և զուարճութեան վայրեր, որտեղ
ապահով կերպով կարելի է մինչև ուշ գիշեր մնալ: Մի՛ խո-
սիր և առևտրական ապրանքների շատութեան մասին: այդ
բոլորը արտաքին բաներ են: Ձեզ համար բոլորովին կողմնակի,
օտար բաներ: Այդ բոլորը քար է, փայտ, ցնցոտի, մետաղ:
Այն ձեր շրջանակն է, արձանների պատուանդանը: Իսկ շը-
ջանակի միջև պատկերը, պատուանդանի վրայի արձանը՝ ինք-
ներդ էք, ձեր ներքին աշխարհը, ձեր հոգին, ձեր մտքերը, ձեր
զգացմունքները: Թոյլ տուէք ինձ հեռանալ այդ պատկերով,
իսկ եթէ նրա չորս կողմը շրջանակ կա՞յ թէ չէ և եթէ կայ
ինչպիսի՞ է՝ այդ ինձ համար մեկնոյնն է: Ես կուզենայի պար-
ծենալ ձեր մեծ հոգիների առաւելութիւններով, գեղեցկու-
թիւններով և գլխաւորութիւնով, ձեր սրտի հարստութիւնով:
Պարծեցէք, եթէ կարող էք, ոչ թէ ձեր հրապարակներում
գտնուող թէկուզ մաքուր ոսկուց ձուլուած արձաններով, այլ
Աստուծոյ պատկերով, որ փայլում է ձեր մէջ: Ահա այդ կլինի
ձեր արժանիքը, այդ կլինի քաղաքի առաւելութիւնը: Սակայն
այդ ոչ ոք չի կարող պարզաբան ձեզ և ոչ խելի ձեզանից: Միայն
դուք կարող էք նրան ձեռք բերել, կորցնել, պահպանել և կամ
աւելի՛ ևս մեծացնել:

Այդպէս էր քարոզում Յովհանն Անտիոքացւոյ շարու-
նակաբար:

Կենտրոն յետ դարձաւ Կ. Պօլիս՝ ապստամբած և արդէն
իսկ դատապարտուած Անտիոքի համար նոր միջնորդութիւն
անելու: Այս անգամ խնդրի տակ ստորագրել էին շրջակայ
լեռնաբնակ ձգնաւորները:

ձառն արտասուքը և սեպած լիշտը: Երեսդ մի՛ դարձնել,
արքայ: Դու միայն կարող ես ցամաքացնել այդ արտասուքը
և դառնութիւնը դարձնել քաղցրութիւն: Շատ վաղուց չէ որ
անցեալ Զատիկի տօներից մէկին դու ամենուրեք հրաման ու-
ղարկեցիր բոլոր բանտարկեալներին արձակելու և նրանց յան-
ցանքը ներելու: Եւ կարծես այդքանը բաւական չհամարելով
քո մարդասիրութիւնը ցոյց տալու՝ դու գրում էիր.

— Ո՛հ, ի՛նչ երանի կլինէր եթէ հնար ունենայի յետ կան-
չել և մեռածներին ու մահուան պատիժ կրածներին յարու-
թիւն տալ:

Յիշէ՛ր, արքայ, այդ խօսքերը այժմ: Ահա ի՛նչ ժամանակն
է կոչել, յարուցանել, կեանք տալ հաղարաւոր մարդկանց:
Խաղաղ կեանք պարգևել, արքայ, քաղաքին. կենդանացրու-
նրան. կատարի՛ր աւելին քան կատարեց Մեծ Անտիոքը՝ հիմ-
նելով Անտիոք քաղաքը, թող այժմ ըստ քո մարդասիրու-
թեան անուանուի Թէոփոսի:

Անտիոքը քաղաքին սկիզբ տուաւ և հեռացաւ, իսկ քո
մեծութիւնը այն կլինի, որ վերականգնես նոյն Անտիոքը,
որովհետեւ նա Արեւելի փառքն ու պարծանքը դառնալուց
յետոյ՝ անմատութիւն ունեցաւ ընկնել: Եթէ նրան տիրէին բար-
բարոս ազգերը կամ յարձակում գործէր որ և է այլ թշնա-
մի, դու կշտապէիր ազատել նրան. դու փառաւոր դորձ կլի-
նէր, բայց ոչ այնքան զարմանալի, որքան այժմ, երբ դու
ներես նրան, պաշտպանես քո սեպհական ցասումից: Դու
տոնում ես, որ քո կրած անպատուութիւնը նախորդներիցդ
ոչ մէկը չի կրել, բայց եթէ ուղեւ, մարդասէր արքայ, այդ
անպատուութիւնը կըարդարէ քեզ այնպիսի պակով, որը ա-
ւելի լաւ և աւելի փառաւոր կլինի քան արքայական պակդ:
Քո ճակատը զարդարող պսակը հիւսած է նուրբ, ոսկեայ թեր-
թիկներից, իսկ այն պսակը, որը առաջարկում եմ քեզ, հիւ-
սած կլինի քո մարդասիրութիւնից: Եւ բոլորը պէտք է հիւ-
նան ոչ այնքան քո պսակի թանգադին քարերին նայելով,
որքան պէտք է դովաբանեն քեզ ցասմանդ յաղթելուդ համար:
Քանդեցի՛ն քո արձանները. բայց դու կարող ես կոնգրեսնել
աւելի ևս փառաւորները: Եթէ դու ներես քեզ վիրաւորող-
ներին և անփառաւորները: Եթէ դու ներես քեզ վիրաւորող-
ներին և չենթարկես ոչ մի պատժի, այն ժամանակ նրանք
քարէ սիւն հրապարակում, այլ այնպիսին, որ աւելի թանգ
արժէ քան որ և է նիւթ. նրանք կշրջապատեն քո անունը
մարդասիրութեան և ոգորմածութեան լոյսով: Նրանցից իւ-
րաքանչիւրը քեզ իւր մէջ կկրէ և դու կունենաս ոչ միայն

Անտիոքում և ոչ քո տէրութեան մէջ միայն, այլ ամբողջ մարդկութեան մէջ այնքան արձան, որքան մարդ որ իմանայ քո անունը և մեծահոգութիւնը: Ոչ միայն մենք, այլ և մեր յետնորդներն ու նրա սերունդները [Կլոնէն այդ մատին, Կոթանչանան, Կսիրեն քեզ այնպէս, որպէս թէ իրանք լայնլաճ լինէին այդ բարեգործութիւնից:

Թէոդոսը Ֆլավիանին խօսքերից տրտապուեցուցաւ չափ սրտաշարժուեց և երբ ձերուսն էպիսկոպոսը խօսքը վերջացրեց, կայսրը մօտեցաւ նրան, փաթաթուեց և համբուրեց: Յետոյ յետ քաշուեց, բայց Ֆլավիանին ձեռքը բաց չթողեց և սերով նայելով նրա կնճռուտաժ դէմքին և արտասուած թր աչքերին, ասաց.

— Բարեւ հովիւ, նախ քան ինձանկից Անտիոքի համար ողորմածութիւն ստանալէ դու ինքդ ինձ մեծ ողորմութիւն ցոյց տուիր. այնպէս գթաշարժեցիր ինձ այո ըտպէիս քո խօսքերով, այնքան բարի, լաւ զգացմունքներ զարթեցրիր: Իմ պալատում ոչ ոք այդպէս չի խօսում ինձ հետ: Զայրանալու, վրէժխնդիր լինելու, պատժելու մէջ բոլորը օգնական են, բայց ինքդ քեզ հանդարտեցնելու, կրածդ անպատուութիւնը մոռացութեան տալու, արքայական ներողամտութիւն ցոյց տալու նոյն իսկ դէպի յանցագործները՝ այդ գործերում մենակ ես, ոչ ոք չկայ: Ոչ ձեռք կայ, ոչ լեզու, ոչ սիրտ, ոչ միտք և ոչ ցանկութիւն:

Ո՞հ, Սրբազան հայր, երբեմն շատ ծանր է այս նուրբ ոսկեայ պողպղ, որի մասին դու խօսեցիր: Ուժս չի ներում մենակ տանելու: Եւ դու, հայր, այսօր ինձ մեծ թեթեւութիւն տուիր, և՛ միեւթարութիւն և՛ խրատ... խօսք չեմ գրա-նում քեզանից շնորհակալ լինելու: Եւ քո խօսքից յետոյ մի քան միայն կարող եմ ասել Անտիոքացւոց մասին. «Խնչ զարմանալի և մեծ բան է, երբ մենք չենք զայրանալ մեղ վերաւորողի վրայ, մարդկանց վրայ. ո՞վ ենք մենք, նոյն մարդը և այդ այն ժամանակ, երբ Յիսուս Քրիստոս, Աստուծոյ Որդին՝ աշխարհ գալով և մեզ համար ծառայի կերպարանք ուսանալով խաչուեցաւ այն մարդկանց ձեռքով, որոնց միայն լաւութիւն էր արել և նա այդ խաչողներին համար Հօր արօթեց ասելով. «Հայր, թող դոցա, զի ոչ դիտեն դրոճեն»:

Ծերունի եպիսկոպոսը նուրից արտասուեց, այդ անգամ
ուրախութիւնից: Նա շնորհակալ էր լինում:

—Ա՛րքայ, ես եկել եմ քեզ մօտ ողորմածութիւն, ներողամտութիւն խնդրելու, դու աւելին տուի՛ր մեզ: Դու տուի՛ր ժողովրդի անմտութեան թողութիւն և կատարեալ մոռացում: Այդչափ մեծ չէ՛ն մեր յայտերը, Եպօյ ես ասում եմ քեզ,

Ֆլաւիանը տեղից չշարժուեց: Նա ասում էր՝

— Զե՛մ հեռանայ: Զեմ ուղղում յոյսս կտրել, կայսեր սիրտը հպատակներին համար պէտք է արեգակ լինի. նա չի կարող յաւիտեանս մռայլ մ'նսլ ցասման ամպերով:

— Դու, սրբազ սն, դեռ ևս երկար կապասես, հեգնու-
թեամբ նկատում էին նրան:

—Թո՛ղ. ինձ համար աւելի հեշտ է այստեղ մենակ մեռնել, հեռու իմ հողերը հօտից, իմ սրտակից մարդկանցից, քան վերադառնալ և ի դերև հանել Աստիոքի յոյսը:

Երբ Կեսարը Անտիոքից Կ. Պօլիս հասավ, Ֆլավիանի դրու-
թիւնը իսկոյն փոխուեց:

Կետարը կատարեց հենց այն, ինչ որ Ֆլաւիանը պահանջում էր Թէոդոսի շրջապատող պալատականներին: Կետարը մեղմացրեց կայսեր սիրտը:

Նա մանրամասնորէն ղեկուցեց Թէոդոսին, թէ ինչպիսի
ուարժարի է պատճառուով այդ բոլորը քաղաքին:

—Անտիոքացիք արդէն ըստականալով պատժուել են իրանց յանցանքի լիութարէն, վախում եմ, թագաւոր, որ դու այժմ աւելի մեծ ցաւ պատճառես նրանց քո արտակարգ պատիժներովդ:

Յետոյ նա խորապէս սրտաշարժուած պատմեց ծերունի ճգնաւորների բարեխօսութեան մասին և կարգաց նրանց միջ-նորդութեան թուղթը:

—Թագաւոր, գրում էին ծերունիները, մենք քեզանից սպասում ենք իսկապէս արքայաւայել դուրծ: Յանցաւորներին պատժելը, նրանց յանցադուրծութեան համար տուգանքի ենթարկելը հեշտ է և յարմարաւոր: Այդ կարող է անել ամեն ոք: Մեծ քաջութիւն չէ նաև ողորմածութիւն սիրուել երկրի վրայ ուրախութեան և ընդհանուր ջնջութեան օրերում. դրանում ոչ մի զարմանալի և անսովոր բան չկայ: Դա սովորական բան է: Բայց տանել, ինչպէս դու, այդքան մեծամեծ անպատուութիւններ, զոպել ցասումդ, դա մեծ, ճշմարիտ արքայական դուրծ է, արքայական ոչ լուի խօքով, այլ և սրտով: Մի՛ թախիբ ուրեմն, թագաւոր, ցասումդ Անտիոքի վրայ: Չայրացած ձեռքով դէն մի՛ հրիւր ժողովրդի սիրտը քեզ հետ կապելու յարմար առիթը: Դու, իմաստուն կռաւիարիչ, փորձով գիտես որ ամենաաղօրեղ իշխանութիւնը պահպանւում է ոչ թէ հպատակների վախով, այլ սիրով: Տուր ուրեմն, կայսր, մեզ քո սէրը. ցոյց տուր նրան ժողովրդին և ժողովուրդը կհատուցանէ քեզ հարկւրապատիկ:

Թէոդոսը լսելով Կեսարի ողևորուած պատմութիւնը

ձգնաւորները և նրանց թղթի մասին՝ մեղմացաւ:

— Ճշմարիտ որ Աստուծոյ լրաբերներն են: Աստուած այս արժանաւոր մարդկանց միջոցով բարեգթութեամբ պահում է իմ անարժան, չարութեան ժամանակ ոխերիմ ձեռքը: Ընդունում եմ նրանց ցոլցումը և մեղմացնում ցասումս: Այլ ևս մահուան պատիժ չի լինիլ: Կե'սար, այսօր ինձ մօտ հրաւիր-
ընր Անտիոքը սրտաբեկ հովիւն, ծերունի Ֆլաւիանին: Նա վաղուց է սպասում իմ ընդունելութեանը: Կոկ քեզ և էլ-
լիբելին յայտնում եմ իմ մեծ շնորհակալիքը: Դուք ոչ թէ իմ փոփոխական կամքի կոյր կատարողներ եղաք, այլ իմ կա-
կական օգնականներ. Դուք իմ բանականութիւնն ու խիղճն եղաք, չտարսափեցիք կրկին հարցնել արդեօք արդա՞ր գործ եմ յանձնել ձեզ: Ո՞հ, որքան երանի՜ կ'լինէր, եթէ իմ գահի մօտ շատ լինէին այսպիսի ծառաներ: Ո՞րքան հարկաւոր են նրանք և որքա՞ն դժուար է նրանց գտնելը:

Կեսարը ուրախացած շտապեց Ֆլաւիանի մօտ:

— Սրբազան, քո խօսքը կատարուեց: Աստուած մեղմաց-
րեց արքայի սիրտը. կայսրը հէնց այսօր հրաւիրում է քեզ իւր մօտ:

Ծերունին դողդոջուն ձեռքով սկսեց երեսը խաչակնքել.

— Արդ, արձակե՛մ զժառայո քո, Տէ՛ր, ի խաղաղութիւն:

Կայսեր տեսակցութիւնը ծերունի եպիսկոպոսի հետ խիստ սրտազին էր: Ինչպէս Անտիոքում գուշակել էր Յովհաննը խոնարհ և հեղ ծերունին կայսեր առաջ կանգնելուն պէս հե-
կեկաց:

— Ներե՛ր, արքայ, ներե՛ր, խնդրում էր նա թոյլ, զառա-
մեալ ձայնով և արտասուք թափում ու հեծկւտում: Կարծես Անտիոքում կատարուած սարսափները իւր սեպհական յան-
ցանքն էր: Թէոդոսը զառամեալ ծերունի եպիսկոպոսին տես-
նելով այդպիսի վշտի մէջ՝ ինքն էլ քիչ էր մնում լաց լինէր: Նա այլ ևս Անտիոքին սպառնանք չէր կարդում, չէր դատում նրան, նա միայն դանգաւում էր եպիսկոպոսին:

— Ինչո՞ւ վերաւորեցին իմ թանգագին ննջեցեալներ յի-
շատակը: Եթէ ես մի բանով ցաւ էի պատճառել նրանց, թող ինձանից վրէժխնդիր լինէին. իսկ մեռածներին, որոնցից ոչ մի վնաս չէին տեսել, պէտք է խնայէին:

Ֆլաւիանը լուռ, դառնագին լալիս էր. մի փոքր հան-
դարտելով ասաց.

— Ներե՛ր, մեծ արքայ. իմ սիրտը լի է ցաւով ու վշտով, իսկ մաքերս շփոթուած են, իմ խօսքերը կ'լինին անկապ: Այն էլ ասեմ, որ գեղեցիկ խօսքեր չեմ բերել քեզ, այլ ժողովրդի

այդ միայն համապատասխան է քո բարձր դիրքին: Եւ ես ուրախ եմ որչափ Անտիոքի, Նոյնչափ ևս քեզ համար ևս առաւել, որովհետեւ ողորմութիւն անելը աւելի մեծ երջանկութիւն է քան ստանալը: Թող Աստուած պահպանէ քեզ, արքայ, երկար ու երկար տարիներ և մարդատիրութիւնը թող մնայ քո մէջ ի բարեբաղդութիւն քո ժողովրդի:

Ֆլաւիանը կայսեր մօտից դուրս գալուն պէս շտապով մի ձկնաւոր սուրհանդակ ուղարկեց Անտիոք լիովին չներման մասին աւետիք տալու:

Անտիոքը կենդանացաւ: Հրապարակները դարդարուեցաւ ծաղիկներով. քների առաջ գորգեր փռուեցին. փողոցների անկիւններում երեկոյեան պայծառ լուսավառութիւն էր լինում. բոլորը ուրախ էին. կարծես քաղաքը վերածնունդ էր:

Յովհաննը, բայց չթողեց ժողովրդի այդ ուրախ տրամադրութիւնը. նա ասում էր.

— Նոյնը արէք և ամեն ժամանակ, բայց ուրիշ կերպ: Զարդարուեցէք ոչ թէ ծաղիկներեց հիւսած պսակներով, այլ առաքինութեամբ. ձեր հոգու մէջ վառ պահեցէք Աստուածային արդարութեան լոյսը և հրճուեցէք հոգեւոր ուրախութեամբ ոչ միայն նրա համար, որ Աստուած վերջ դրեց այս թշուառութիւններին, այլ և շնորհակալ եղէք այս փորձանքներին համար: Այս դժբաղդութիւնը ոչ միայն մեզ համար օգտակար պիտի լինի, եթէ միայն միշտ մտաբերելու լինենք, այլ և մեր յետագայ սերունդներին: Թող ամեն մէկը մտածէ թէ ինչ բան է այս: Մեր որդիքը կլսեն, որ երբ մի այնպիսի մեծ քաղաք պատժի և վրէժխնդրութեան ենթարկուեցաւ, երբ բոլորը դողում ու սարսափում էին, երբ թէ զօրապետներ, թէ քաղաքսպետներ և թէ դատաւորներ չէին համարձակում ձայն տալ թշուառներին համար—ահա այն ժամանակ մէն մենակ առաջ եկաւ Աստուծոյ միջնորդը, հոգեւոր հայրը և լոկ իւր կերպարանքով ու պարզ, անպաճոյճ խօսքով փոխեց ինքնակալի միտքը: Եւ թագաւորը ի յարգանս աստուածային պատուէրի տուաւ ճերմունուն այն, ինչ որ չէր տուել իւր հպատակներեց ոչ մէկին:

Այս բոլորի մասին խորհելով թող միշտ շնորհակալ լինենք Աստուծոյ ոչ միայն անբաղտութիւնները անցնելուց յետոյ, այլ հէնց նրանց պատահելուն համար, որովհետեւ Աստուած ամեն ինչ կարգադրում է յօգուտ մեզ. Նոյն իսկ մեր ձեռքով կատարուած չարութիւնը փորձանքների բովից անցկացնելով դարձնում է մեզ համար խրատ:

Մի քանի օր անց, Զատիկի օրերին Ֆլաւիանը վերադարձաւ: Հեռաւոր և դժուարին ճանապարհը նրա առողջութեան համար բարեյաջող էր անցել: Ուրախ իւր միջնորդութեան ցանկալի յաջողութեամբը՝ նա ինքն իրան աւելի առոյգ էր զգում:

Պարուն էր: Կենդանարար օդը լցուած էր նորաբաց ծաղիկներէ անուշահոտութեամբ և սրտաշարժուած ծերունին ամբողջ ճանապարհին հրճուած էր:

— Պարուն է. նոր կեանք. ընութիւնը զարթում է, ամեն ինչ կրկին կենդանութիւն ստանում: Հինը, զառամածը, որը ժամանակին պտուղ է տուել, իւր գործը կատարել, հեռանում է կեանքէ, մեռնում է և նրա փոխարէն ձմեռուայ հանգստութիւնից յետոյ ընութիւնը բերում է նոր կեանք. և՛ ծառերն նոր բողբոջներ, և՛ նոր ծաղիկներ, և՛ նոր թւաւորում ճերմակներ և ըստ երեւութին նոր օդ և այլն: Ո՛հ, որչափ սքանչելի է. փառք Ատեղծողին որ այսպիսի իմաստութեամբ ստեղծել է կեանքը: Այժմ ճշմարիտ գէպի հանգիստ: Երկրայինը բոլորը կատարեցի, այժմ գէպի նոր ճանապարհ առ Աստուած.

Այնտեղ նոր կեանք է, վերածնունդ, նոր գարուն:

Եւ ծերունին սայլել յատակին պառկած ժամերով աչքերը յառած նայում էր գարնանային պայծառ, կապուտակ երկրներին:

Անտիբացիք իմանալով իրանց հովուի գալտեան օրը՝ Ծաղկադարձին, առաւօտեան վտղ, ամբողջ քաղաքով դուրս եկան ընդ առաջ: Նրանք ճանապարհին մինչև եպիսկոպոսական տունը անընդհատ թնդացնում էին օդը ուրախ աղաղակով, արմաւենու ճիւղեր էին շարժում, ծաղիկներով ճանապարհը ծածկում: Մայրերը տարածում էին ձեռքերը և աղաղակում:

— Մեր պաշտպանը, մեր պահապան հրեշտակը. Աստուծոյ միջնորդը: Ծերունին ուրախ ողջունում էր բոլորին և կրկնում— Այս իմ ծառայութիւնը չէ, այլ Աստուծոյ ողորմութիւնը. ես ոչ մի բանով գործին չեմ նպաստել: Երբ Աստուած թագաւորի սիրտը մեղմացրեց, նա ինքը մինչև իմ արտասանելը թողեց իւր ցատուժը, վերջ տուեց զայրացմանը և խռովութեան մասին խօսելով՝ բոլոր պատահածները յեշտում էր առանց բարկութեան, կարճեռ ինքը չէր վերաւորուողը, այլ մի ուրիշը: Ես այստեղ ոչինչ չեմ արել. ամեն ինչ կարգադրում է Աստուծոյ բարի կամքը: Փառք տուէր Աստուծուն, իմ որդիք. երգեցէք նրա անունով, «ովսաննա».

Եւ հաղարարը քմբոխը արձագանք տուաւ.

«Ովսաննա, ովսաննա՛ ի բարձունս, օրհնեալ եկեալ յանուն Տեառն»:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0312866

12.846